

XVII

ROVANIEMEN
HOVIOIKEUSPIIRIN
TUOMIOISTUINTEN

LAATU
HANKKEEN

TYÖRYHMÄRAPORTTEJA
XVII

**ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN
TUOMIOISTUINTEN LAATUHANKKEEN
TYÖRYHMÄRAPORTTEJA XVII**

**ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN
TUOMIOISTUINTEN LAATUHANKKEEN
TYÖRYHMÄRAPORTTEJA XVII**

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke

Toimituskunta:

Kari Turtiainen, Keijo Putkonen, Janne Anttila,
Kaisa Teivaanmäki, Mirja Seppänen, Kirsi Erkkilä,
Päivi Törmänen, Anne Muranen ja Anu Pogreboff.

Toimittaja:

Kaisa Teivaanmäki

Ulkoasu ja taitto:

Greystone Oy

ISBN 978-951-53-3851-8 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-53-3852-5 (PDF)

ISSN 1458-9702

Waasa Graphics Oy 2022

SISÄLTÖ

LUKIJALLE	8
ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN LAATUHANKE	10
ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN TUOMIOISTUNTEN LAINKÄYTÖN LAATUHANKKEEN LAATUPÄIVIEN OHJELMA 25.–26.11.2021	12
I NÄYTTÖRATKAISUN PERUSTELEMINEN RIITA- JA RIKOSASIOISSA	15
1. JOHDANTO	17
2. LAATUHANKKEEN TYÖRYHMISSÄ TEHDYT AIEMMAT SELVITYKSET	18
3. LAADUNMITTAUS 2020	22
4. RIITA-ASIOIDEN TEEMASEMINAARI, TUOMION KIRJOITTAMINEN 20.–22.4.2021	23
5. NÄYTTÖPERUSTELUITA KOSKEVA KYSELY TUOMAREILLE JA SIDOSRYHMILLE 2021	25
6. KYSELYN 2021 TULOKSET	26
6.1 Kysymys 1: Näyttöperustelun tavoitteiden toteutuminen	26
6.2 Kysymys 2: Kenelle näyttöperustelu kirjoitetaan	36
6.3 Kysymys 3: Jatkokäsittelylupajärjestelmän vaikutus	40
6.4 Kysymys 4: Näyttöratkaisujen perustelujen erot riita- ja rikosasioissa	42
6.5 Kysymys 5: Näyttöratkaisun perustelujen erot julistetuissa ja kansliassa annetuissa tuomioissa	44
7. TIIVISTELMÄ JA TYÖRYHMÄN SUOSITUKSET	46

II VASTAAJAN LÄSNÄOLO RIKOSASIASSA	51
1. JOHDANTO	53
2. SÄÄNNÖKSET	54
3. OIKEUSKÄYTÄNTÖÄ	56
4. VASTAAJAN HENKILÖKOHTAINEN LÄSNÄOLO	59
4.1 Valmisteluistunnossa	59
4.2 Pääkäsittelyssä	59
4.3 Milloin vastaajan läsnäolo asian selvittämiseksi on yleensä tarpeen?	60
4.4 Muut tilanteet	60
5. VASTAAJAN KUTSUMINEN ITSE TAI ASIAMIEN -UHALLA	60
6. POISSAOLOKÄSITTELYN EDELLYTYKSET	61
6.1 Milloin vastaajan läsnäolo asian selvittämiseksi EI yleensä ole tarpeen?	62
6.2 Muut tilanteet?	63

III ASIANOMISTAJAN JA HÄNEN LÄHEISENSÄ ROOLI TODISTELUSSA	65
1. TYÖRYHMÄN TEHTÄVÄ	67
2. ASIANOMISTAJAN JA HÄNEN LÄHEISENSÄ KUULEMINEN ESITUTKINNASSA	67
3. ASIANOMISTAJA OIKEUDENKÄYNNISSÄ	72
3.1 Asianomistaja asianosaisena	76
3.2 Asianomistajatodistaja	79
3.3 Asianomistajan läheinen	81
3.4 Asianomistajan aseman mahdollinen muuttuminen muutoksenhakuasteessa	82
4. YHTEENVETO	83
LIITE 1	84
LIITE 2	85

LUKIJALLE

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke on toiminut vuodesta 1999 lähtien. Laatuhankkeen tavoitteena on parantaa ja kehittää tuomioistuinten työtä niin, että oikeudenkäynti täyttää oikeudenmukaisuuden kriteerit, ratkaisut ovat perusteltuja ja oikeudenmukaisia sekä tuomioistuinten palvelut ovat kustannustensa puolesta ihmisten saavutettavissa.

Keskeinen osa laatuhanketta on laatutyöryhmätyöskentely, jossa hovioikeuspiirin tuomarit ja sidosryhmien edustajat sekä kansliahenkilöstön edustajat työstävät lainkäytön laadun kehittämisteemoja. Työryhmät laativat raportit, jotka esitellään vuosittain pidettävillä laatupäivillä.

Työryhmätyöskentelyssä on vuosina 2010–2015 käyty läpi eri asiaryhmien työprosesseja. Aiheista on julkaistu kirjoja ja hovioikeuden nettisivuilla käsittelijän oppaat rikos-, riita-, lapsi-, pakkokeino- ja velkajärjestelyasioissa. Vuosina 2016–2020 laatutyöryhmien aiheina ovat olleet työprosessien yhtenäistäminen ja kehittäminen edunvalvonta-asioissa, omaisuus- ja pahoinpitelyrikkosten rangaistuskäytäntö, yhteisen rangaistuksen määrittäminen, sähköisten välineiden käyttö tuomioistuimissa, oikeudenkäynnin julkisuus, kuvaaminen ja taltiointi, tuomion julkisuus ja julkisen selosteen laatiminen, tiedottaminen ja yhteydenpito mediaan, sosiaalinen media -mahdollisuus vai riippakivi, tietojen luovuttaminen, todistelu riita- ja rikosasioissa, rangaistuskäytäntö ampumaserikoksissa, oikeudenkäyntikulut riita-asioissa, työoikeudellisten asioiden työprosessien yhtenäistäminen ja kehittäminen, nopeasti käsiteltävien rikosasioiden yhdessä käsittely ja rangaistuksen määrittäminen, etäosallistuminen ja videoyhteyden käyttö oikeudenkäynnissä, laajojen riita-asioiden käsittelyn suunnittelu ja rikosasioiden käsittelijän oppaan päivittäminen.

Työryhmien raporteista laaditut laaturaportit on julkaistu vuosittain kirjoina ja hovioikeuden nettisivuilla. Vuonna 2019 on julkaistu myös Helsingin hovioikeuspiirin ja Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeiden yhteisen työryhmän raportti huumausaine-, lääke- ja dopingrikoksia koskevasta rangaistuskäytännöstä. Lisäksi sähköisestä oikeudenkäynnistä on laadittu video, joka on hovioikeuden nettisivuilla.

Vuonna 2021 laatutyöryhmien aiheina ovat olleet:

- näyttöratkaisun perustelevuus riita- ja rikosasioissa,
- vastaajan läsnäolo rikosasiassa ja
- asianomistajan ja hänen läheisensä rooli todistelussa.

Laatutyöryhmien raportit on esitelty koronatilanteen vuoksi etäyhteyksillä toteutetuilla Rovaniemen hovioikeuspiirin lainkäytön laatupäivillä 25.11.–26.11.2021.

Laatuhanke on järjestänyt vuonna 2021 koulutusta tietosuojasta sekä tuomarien eettisistä periaatteista ja menettelyistä istunnossa osana menettelyllistä oikeudenmukaisuutta. Lisäksi laatupäivillä on toteutettu koulutus tuomion näyttökysymysten perustelemisesta.

Kiitoksia laatutyöryhmien puheenjohtajille ja sihteereille sekä kaikille muille laatutyöskentelyyn osallistuneille laadukkaasta työstänne lainkäytön laadun edistämiseksi.

Tähän kirjaan on koottu vuoden 2021 laatutyöryhmien raportit. Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeen julkaisuja voi tilata Oulun käräjäoikeudesta (oulu.ko@oikeus.fi). Laatuhankkeen työryhmäraportit löytyvät myös Rovaniemen hovioikeuden nettisivuilta otsikolla Laatuhankkeet-Quality Projects.

Kari Turtiainen
laamanni, laatuhankkeen
kehittämistyöryhmän puheenjohtaja

Kaisa Teivaanmäki
käräjätuomari,
laatukoordinaattori

ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN LAATUHANKE

Olemme luopuneet laatuhankeen vetovastuusta varsin pitkän työrupeaman jälkeen. Työmme lähtökohtana oli katse tulevaisuuteen. Mietimme koko ajan, mitä uutta tulevaisuus tuo tullessaan ja miten siihen tulee reagoida. Pyrimme olemaan aina eturintamassa, jotta pääsemme vaikuttamaan tulevan työmme sisältöön ennen muita.

Vetovastuumme alkuvaihetta leimasi käräjäoikeuksien rakennemuutos ja suurten ikäluokkien eläköityminen. Rakennemuutoksen toteuttaminen edellytti työtapojen yhdenmukaistamista yhdessä tehtävällä työprosessityöllä. Samalla pyrittiin siirtämään eläköityvällä henkilöstöllä ollutta hiljaista tietoa uudelle sukupolvelle. Tämän työn tuloksena syntyi käsikirjat eri asiaryhmien käsitteilyä varten. Niitä on aihetta päivittä Aipan ja muiden uusien tietojärjestelmien käytöstä aiheutuvien työtapamuutosten vuoksi.

Rakennemuutoksen jälkeen tuli digitalisaatio ja korona. Hankkeessa luotiin sähköisen oikeudenkäynnin konsepti ja käräjäoikeudet ottivat käyttöön sen mukaisen sähköisen työskentelytavan tiedostokansioineen. Kun kaikille ennakoimaton koronapandemia alkoi, tuomioistuinten henkilöstö pystyi siirtymään etätyöhön varsin vaivattomasti ja istunnot voitiin pitää etäyhteyksien avulla lähes entiseen tapaan loppukevään 2020 katkosta lukuun ottamatta. Tilanne olisi ollut toinen, mikäli emme olisi olleet digitalisaation eturintamassa.

Hankkeessa on jatkettu myös perinteistä työryhmätyötämme ja palattu sen perusteemoihin yhä uudelleen. Esimerkiksi paluu asiansais- ja tuomioistuinvalmistelun sekä tuomioiden laatimisen pariin on jälleen ajankohtainen. Sekä käräjäoikeuden että hovioikeuden vastaanottaman todistelun kohdentaminen ratkaistaviin kysymyksiin, teemoihin tai syytekohtiin edellyttää sitä, että asiat valmistellaan nykyistä jäsennellymmmin. Mikäli näin ei tehdä, pääkäsittelyt venyvät tarpeettomasti ja laadukkaan tuomion laatiminen vaikeutuu merkittävästi. Hankkeella on muutoinkin tarvetta palata laadukkaan tuomion laatimisen peruskysymyksiin, kuten

ongelmakeskeiseen perustelutapaan ja esitetyn näytön tarkoitukseenmukaiseen selostamiseen.

Hankkeessa on myös kehitetty lainkäytön laadun kehittämiseksi laadun arviointijärjestelmä eli laatumittaristo. Sen mukainen mittaus toteutettiin hovioikeuspiirin käräjäoikeuksissa kolmannen kerran vuonna 2020. Mittauksen kyselyyn pystyi vastaamaan nettissä ja paperilomakkeella. Mittaukseen osallistuivat käräjäoikeuksien tuomareiden lisäksi kaikki sidosryhmät. Asiantuntijaryhmät arvioivat riita- ja rikosasioiden tuomiota. Mittauksen tuloksista on julkaistu raportti Rovaniemen hovioikeuden kotisivuilla. Mittauksesta saatiin arvokasta tietoa kehitettävistä kohteista ja siitä, mihin koulutuksen painopistettä suunnataan jatkossa.

Laatuhanke on osallistunut kansainväliseen yhteistyöhön. Hanketta on esitelty eri maiden tuomioistuinten delegaatioille. Hankkeen edustajat ovat vierailleet eri maiden tuomioistuimissa ja esitelleet hanketta kansainvälisissä konferensseissa. Lisäksi laatuhankeen edustaja on osallistunut ENCJ:n työryhmän Independence, Accountability and Quality työskentelyyn, jossa on muun muassa kehitetty asiakaskyselyä EU:n alueen tuomioistuimille. Tämän työryhmän työskentelyssä ja muutoinkin laatuhanke esiteltäessä erityistä huomiota on kiinnitetty siihen, että täällä laadun kehittämistä tekevät tuomarit itse yhdessä sidosryhmien kanssa ja lainkäytön laadunmittaus toteutetaan asianosaiskyselyjen lisäksi näin laajassa mittakaavassa.

Yhteinen laatutyö on ollut meille molemmille sekä haastavaa että antoisaa. Toivomme, että se jatkuu edelleen tulevaan suuntautuvana.

Jyrki Kiviniemi
Hovioikeuden presidentti
Rovaniemen hovioikeus
Laatuhankkeen kehittämissyöryhmän
puheenjohtaja 2010-2021

Minna Leikas
Käräjätuomari
Oulun käräjäoikeus
Laatukoordinaattori
2015-2021

**ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN TUOMIOISTUINTEN
LAINKÄYTÖN LAATUHANKKEEN LAATUPÄIVIEN OHJELMA
25.–26.11.2021**

25.11.2021

12.00–12.45

Laatupäivien avaus

Laamanni, laatuhankkeen kehittämistyöryhmän puheenjohtaja
Jyrki Kiviniemi, Lapin käräjäoikeus

Tuomioistuinviraston tervehdys

Johtaja Pasi Kumpula, Tuomioistuinvirasto, kehitysosasto

Oikeusministeriön tervehdys

Yljohtaja, osastopäällikkö Antti Leinonen, Oikeusministeriö, yksityisoikeus- ja oikeudenhoito-osasto

12.45–13.30

Laatutyöryhmä I/2021: Näyttöratkaisun perustelemisen riita- ja rikosasioissa

käräjätuomari, laatusihteri Kaisa Teivaanmäki, Kainuun käräjäoikeus
käräjätuomari, laatusihteri Janne Anttila, Lapin käräjäoikeus

13.30–14.00

Kahvitauko

14.00–15.00

Näyttökysymysten käsittely tuomioissa

presidentti Antti Savela, Itä-Suomen hovioikeus

15.00–16.00

Resilienssin Anatomia – Henkisten voimavarojen vahvistaminen

FT, HTM Harri Gustafsberg

Puheenjohtaja: käräjätuomari, osastonjohtaja Anneli Jaakola
Oulun käräjäoikeus

26.11.2021

9.00–9.45

Lapin yliopiston työelämäprofessorien esittely

Asianajaja, OTT Kai Kotiranta,
Kotiranta & Co Asianajotoimisto Oy
Asianajaja, LL.M. Eija Warma-Lehtinen,
Asianajotoimisto Castrén & Snellman Oy

10.00–11.00

Laatutyöryhmä II/2021: Vastaajan läsnäolo rikosasiassa

käräjätuomari Mirja Seppänen, Kainuun käräjäoikeus

11.00–12.00

Laatutyöryhmä III/2021: Asianomistajan ja hänen läheisensä rooli todistelussa

käräjätuomari Anne Muranen, Lapin käräjäoikeus

12.00–13.15

Lounastauko

13.15–14.00

Kestävä kehitys ja prosessioikeus

professori Tuula Linna, Helsingin yliopisto

14.00–14.15

Laatuhankkeen kolmivuotissuunnitelma 2022–2024 ja laatutyö vuonna 2022

käräjätuomari, laatukoordinaattori Minna Leikas,
Oulun käräjäoikeus

14.15

Laatupäivien päätössanat

presidentti Marianne Wagner-Prenner,
Rovaniemen hovioikeus

Puheenjohtaja: hovioikeudenneuvos, osastonjohtaja Tapio Kamppinen
Rovaniemen hovioikeus

I NÄYTTÖRATKAISUN PERUSTELEMINEN RIITA- JA RIKOSASIOISSA

Laatutyöryhmä I/2021

Työryhmän jäsenet:

Käräjätuomari Keijo Putkonen (puheenjohtaja)
 Käräjätuomari Janne Anttila (laatusihteeri)
 Käräjätuomari Kaisa Teivaanmäki (laatusihteeri)
 Aluesyyttäjä Maija Aarto
 Asianajaja Johannes Ahola
 Lakimies Hanna Asikainen
 Käräjätuomari Sarianna Ervasti
 Hovioikeudenneuvos Suvi Hannula
 Aluesyyttäjä Tiina Heikkilä
 Käräjätuomari Tuula Hiukka-Poikela
 Aluesyyttäjä Sanna Huttunen
 Käräjätuomari Mari Jaakonsaari
 Käräjätuomari Janika Kaski
 Käräjätuomari Kauko Kemppainen
 Käräjätuomari Minna Kemppainen
 Laamanni Jyrki Kiviniemi
 Käräjätuomari Ahti Kontturi
 Käräjätuomari Mari-Lea Kovanen
 Käräjätuomari Minna Leikas
 Käräjätuomari Sari Leppäluoto
 Käräjätuomari Pekka Louhelainen
 Käräjätuomari Henna Luomaranta
 Käräjätuomari Reetta Löija
 Aluesyyttäjä Meri Manner
 Käräjätuomari Anne Moilanen
 Käräjätuomari Timo Mäkeläinen
 Käräjätuomari Johanna Nevanlinna
 Käräjätuomari Pekka Nissilä
 Asianajaja Reima Raappana
 Käräjätuomari Silja Rissanen
 Asianajaja Kyösti Salmirinne
 Hovioikeuden esittelijä Mervi Tuulensola
 Käräjäsihteeri Eeva-Liisa Virta
 Käräjäsihteeri Antti Yritys

1. JOHDANTO

Näyttöratkaisun perustelemista riita- ja rikosasioissa on aiemmin käsitelty Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankeessa. Aihetta on käsitelty ns. Kiviniemen työryhmän raportissa 1/2003, joka on julkaistu laatuhankeeseen työryhmäraportteja V -julkaisussa, sekä tätä koskevassa seurantaraportissa, joka on julkaistu laatuhankeeseen työryhmäraportteja VII -julkaisussa. Aihetta on lyhyesti sivuttu myös työryhmäraportteja X -julkaisussa.

Tämän työryhmän työ aloitettiin puheenjohtajan ja laatusihteereiden suunnittelukokouksella skype-yhteyden välityksellä 16.3.2021. Ensimmäinen työryhmän kokous pidettiin skype-yhteyden välityksellä 19.4.2021.

Työryhmän jäsenille lähetettiin webropol-kysely 18.5.2021. Työryhmään kuuluvan syyttäjän välityksellä kyselyä saatiin välitettyä myös laajemmin Pohjois-Suomen syyttäjälueen syyttäjille. Lisäksi kysely toimitettiin Suomen Asianajajaliiton Oulun ja Lapin osastojen puheenjohtajille välitettäväksi osastojen jäsenoimistojen asianajajille ja lakimiehille. Vastausaika kyselyyn päättyi juhannusviikolla 23.6.2021. Kyselyyn vastasi 50 vastaajaa, joista avustajia oli 22, syyttäjiä 16 ja tuomareita 12. Kyselyllä kartoitettiin muun muassa sitä, miten Kiviniemen työryhmän suositukset ja tavoitteet ovat vastaajien mukaan toteutuneet. Kyselyyn annettuja vastauksia ja niistä vedettäviä johtopäätöksiä käsitellään tässä raportissa myöhemmin.

Kyselyn tuloksia käsiteltiin skype-yhteyden välityksellä pidetyissä työryhmän kokouksissa 30.8.2021 ja 18.10.2021. Tämän jälkeen työryhmälle varattiin vielä 4.11.2021 mennessä kommentoida muokattua raporttiluonnosta.

2. LAATUHANKKEEN TYÖRYHMISSÄ TEHDYT AIEMMAT SELVITYKSET

Laatuhankkeen näyttöratkaisun perusteluita riita- ja rikosasioissa käsitelleen työryhmän raportissa 1/2003 (laaturaportti V) näyttöperusteluiden ongelmakohtiksi on tiivistetysti määritelty seuraavat seikat ja niihin liittyvät suositukset:

- perustelujen laajuus; asian laatu määrittää perustelujen seikkaperäisyyden tarpeen niin riita- kuin rikosasioissakin, mutta näyttöä tulisi selostaa ainoastaan ratkaisun kannalta merkityksellisten seikkojen osalta
- perustelujen puutteellisuus; siltä osin kuin riita-asiaan liittyvät seikat eivät ole riidattomia ja rikosasiassa vastaajan vastauksen sekä asiassa esitetyn selvityksen välillä ei ole ristiriitaa, perusteluissa tulee ottaa kantaa kaikkeen esitettyyn näyttöön tarkastellen niitä eri kannoilta (pro & contra) ja myös tuoda ilmi, jos jollakin todistelulla ei ole ollut merkitystä asiassa sekä syy tähän. Olennaista on myös, että perusteluista ilmenee, miksi lopputulosta puoltava todistelu on ollut vakuuttavampaa
- perustelujen vaikeaselkoisuus ts. tuomion rakenteessa ja luettavuudessa olevat puutteet; rakenteen tulisi olla selvä (väliotsikoinnit), perustelujen kielenkäytön yksinkertaista ja perustelujen sisäisiä viittauksia tulisi olla mahdollisimman vähän, jotta asianosainen ja asiaan perehtymätön ulkopuolinen saavat ymmärrettävän kuvan lopputulokseen johtaneista kysymyksistä.

Suurimpana syynä edellä mainittuihin näyttöperustelujen ongelmiin on työryhmäraportissa 1/2003 pidetty puutteellisten riitaisien kysymysten hahmottamista ja jäsentämistä. Näyttöperustelun kirjoittaminen on hyödytöntä, jos ratkaisija ei kirjoittaessaan tiedä, mihin kysymyksen näytöstä hän vastausta etsii. Suosituksena muodottoman näyttöperustelun välttämiseksi on esitetty ongelmakeskeistä perustelutapaa, joka jäsentää perustelut asian riitaisen seikkojen mukaisesti. Niin riita- kuin rikosasioissakin olen-

naista on se, että ratkaisija riittävästi valmistautuu asiaan ennen istuntoa, jotta ratkaisijalla on istuntoon mennessään käsitys siitä, mihin näyttökysymyksiin hänen tulee vastata. Työryhmän raportissa on myös todettu, että näyttöperustelun seikkaperäisyyden merkitys on asianosaisten näkökulmasta vähäisempi, kun todistus-harkinta suoritetaan välittömästi näytön vastaanottamisen jälkeen. Ottaen huomioon kansliatuomion laatimisen viemä huomattavasti pidempi aika, suositeltavaa on julistaa tuomio mahdollisuuksien mukaan heti.

Työryhmän 1/2003 laatimista tavoitteista ja suosituksista on tehty seurantaraportti työryhmän 1/2005 toimesta. Seurantaraportissa on hyödynnetty otantatutkimusta, työryhmän sisäisiä keskusteluja ja kyselyä sidosryhmien edustajille. Kyselyn vastaajien tehtävänä oli arvioida kunkin kysymyksen osalta asteikolla 1–5 täyttävätkö (*1=eivät täytä, 2=jossain määrin täyttävät, 3=melko hyvin täyttävät, 4=hyvin täyttävät, 5=erittäin hyvin täyttävät*) Rovaniemen hovioikeuspiirin käräjäoikeuksien riita- ja rikosasioiden tuomiot yleensä näyttöratkaisun perusteluille laatuhankkeen työryhmän 1/2003 asettamat tavoitteet. Syyttäjille, julkisille oikeusavustajille ja asianajajille tehdyn kyselytutkimuksen prosentuaalinen keskiarvo ilmenee oheisesta taulukosta.

Näyttöperustelujen tavoitteiden toteutuminen vuonna 2005	1	2	3	4	5
a) Onko tuomari informoinut asianosaisia ja avustajia pääkäsittelyssä siitä, mihin kysymyksiin heidän tulee erityisesti keskittyä loppupuheenvuoroissaan?	43%	42 %	13%	2%	0%
b) Onko tuomio laadittu ongelmakeskeisesti siten, että siitä ilmenee, mitkä ratkaisun kannalta merkitykselliset kysymykset ovat riidattomia ja mitkä riitaisia?	0%	20%	44%	31 %	5%
c) Onko tuomioissa vältetty selostamasta näyttöä tarpeettoman laajasti?	0%	7%	30%	57%	6%
d) Onko tuomioissa otettu kantaa kaikkeen vastaanotettuun todisteluun?	9%	28%	31%	32%	0%
e) Onko tuomioon kirjoitettu päättelyketju näytön ja johtopäätösten välillä aukoton eli onko tuomioissa todettu, mihin esitettyyn todisteluun kukin johtopäätös perustuu?	2%	19%	56%	21%	2%
f) Onko perusteluissa otettu kantaa myös valittua lopputulosta vastaan puhuviin argumentteihin ja kerrottu, miksi lopputulosta puoltavat argumentit ovat kuitenkin olleet kyseisessä tapauksessa painavampia (pro & contra -periaate)?	7%	39%	40%	14%	0%
g) Onko tuomio kieleltään ymmärrettävä ja rakenteeltaan niin selvä, että myös ulkopuolinen lukija saa helposti selon ratkaisun pääperusteista?	3%	6%	36%	52%	3%
h) Onko tuomiot julistettu heti pääkäsittelyn päätyttyä, mikäli se suinkin on ollut mahdollista?	4%	20%	16%	40%	20%

Kohdan a) osalta työryhmä totesi, että asianosaisten ja avustajien informoiminen loppupuheenvuorojen sisällöstä on käytännössä melko harvinaista. Informoinnin tarve määräytyy tapauskohtaisesti.

Kohdan b) osalta todettiin, että tuomioiden perustelut laaditaan yleensä ongelmakeskeisesti. Pääosin kyselytutkimuksiin vastanneet

myös katsoivat, että tuomiot täyttävät tämän tavoitteen yleensä melko hyvin tai hyvin.

Kohdan c) osalta työryhmä totesi, että yleensä tuomioissa vältetään selostamasta näyttöä tarpeettoman laajasti, mutta poikkeuksia edelleen on. Kyselytutkimuksen perusteella tavoite on täyttynyt hyvin tai melko hyvin.

Kohdan d) osalta työryhmä totesi kyselytutkimuksen viitanneen siihen, että tuomioissa ei läheskään aina oteta kantaa kaikkeen vastaanotettuun todisteluun. Tuomion perusteluissa tulisi tuoda esiin myös se, jos jollakin todistelulla ei ole ollut merkitystä ja tämän syy.

Kohdan e) osalta yleisesti tavoitteen katsottiin täyttyneen melko hyvin.

Kohdassa f) pro & contra -periaatteen soveltamisessa todettiin olevan käytännössä puutteita. Toisaalta kyselytutkimus ja otantatutkimus viittasivat siihen, että tavoite toteutuu melko hyvin. Kaikissa jutuissa ei välttämättä ole sellaista riitakysymystä, jossa pro & contra -arviointia voitaisiin aidosti tehdä.

Kohdassa g) työryhmä totesi, ettei pääosassa tuomioita ole merkittäviä puutteita niiden ymmärrettävyydessä ja rakenteessa, joskin poikkeuksia esiintyy.

Kohdassa h) työryhmä totesi, että rikosasioissa tuomion julistaminen tapahtuu yleensä heti, mutta riita-asioissa se on edelleen harvinaista.

Yhteenvedon työryhmä 1/2005 totesi suurimpien puutteiden näyttöratkaisujen perustelemissa liittyvän siihen, että tuomioissa ei oteta kantaa kaikkeen vastaanotettuun todisteluun eikä myöskään valittua lopputulosta vastaan puhuviin argumentteihin. Tarpeettoman laajaa näytön selostamista esiintyy edelleen ja informointi loppupuheenvuoroja varten on vähäistä. Tuomion julistaminen heti riita-asioissa on vähäistä. Muilta osin asetettujen tavoitteiden arvioitiin yleisellä tasolla toteutuneen melko hyvin.

3. LAADUNMITTAUS 2020

Ratkaisujen laadun arviointia on tehty myös laatuhankeissa laaditun laatumittariston kyselyissä ja asiantuntija-arvioinneissa vuosina 2007, 2013 ja 2020. Asiantuntija-arvioinnit, jotka ovat perustuneet satunnaisotantaan niin riita- kuin rikosasioissa annetuista ratkaisuksista, arvioitavana ovat olleet ratkaisun perustelujen avoimuus (2c), ratkaisun perustelujen seikkaperäisyys ja johdonmukaisuus (2d), ratkaisun perustelujen ymmärrettävyys (2e) sekä ratkaisun rakenne ja ulkoasu (2f). Samoja laatukriteereitä on mitattu myös tuomareille ja sidosryhmien edustajille toimitetuissa kyselyissä.

Viimeisimmässä laadunmittauksessa vuonna 2020 arvioitujen riita- ja rikosasioissa annettujen ratkaisujen keskiarvot eivät yltäneet 3 pisteeseen eli tavoiteltavalle hyvälle tasolle. Rikosasioissa annettujen ratkaisujen arvioinneissa käräjäoikeuksien välillä on ollut hajontaa parhaimpien pisteiden osalta, mutta alhaisimmat pisteet on kaikkien käräjäoikeuksien osalta saanut väite ”Ratkaisu on rakenteeltaan selväpiirteinen ja kieli- ja ulkoasultaan huoliteltu” (2,6 pistettä). Riita-asioissa annettujen ratkaisujen arvioinneissa kaikkien käräjäoikeuksien pisteet olivat parhaimmat väittämässä koskien perustelujen avoimuutta (2,8 pistettä) ja alhaisimmat tulokset olivat rikosasioita vastaavalla tavalla ratkaisun selväpiirteisyudessa sekä kieli- ja ulkoasussa (2,6 pistettä) pistettä. Ratkaisujen asiantuntija-arvioinnissa rikosasioissa päästiin liki vuoden 2013 tulosta, mutta riita-asioissa pisteiden lasku oli huomattavampi.

Myös vuoden 2020 laadunmittauksen asiakaskyselyssä asianosaiset antoivat alhaisimmat pisteet ratkaisujen rakenteelle ja ulkoasulle. Kuitenkin sidosryhmät arvioivat rakenteen ja ulkoasun lähelle hyvän tasoa (2,92 p.), ja media antoi ulkoasusta yli hyvän tason (3,22).

Ratkaisuja koskevia laadunmittauksen tuloksia varovaisesti arvioidessa voidaan todeta, että asianosaiselle kirjoitetut tuomiot ovat vaikeaselkoisia, vaikka asia onkin tuttu (asianosaiskysely). Ulkopuolisille juristeillekaan tuomiot eivät välttämättä näyttäyty rakenteeltaan selväpiirteisenä, kun asia ei ole oma ja tuttu (ratkaisu-

jen arvioinnit). Sidoryhmänä yleisesti ratkaisujen laatukriteereitä arvioineet juristit taas tekevät arviointia omissa jutuissaan muodostuneen kokemuksen perusteella, eivätkä mahdollisesti tästä johtuen ole nähneet rakenteessa ja ulkoasussa niin suuria puutteita kuin asianosaiset itse tai ulkopuoliset juristit.

4. RIITA-ASIOIDEN TEEMASEMINAARI, TUOMION KIRJOITTAMINEN 20.–22.4.2021

Osa työryhmän jäsenistä oli osallistunut tuomion kirjoittamista koskevaan Tuomioistuinviraston järjestämään koulutukseen keväällä 2021. Koulutus oli koskenut laajalti tuomion kirjoittamista riita-asioissa, ja sen yhteydessä oli käsitelty myös näyttöratkaisun perustelemista riita-asioissa. Seuraavassa esitetään lyhyesti ja luetelonomaisesti eräitä koulutuksen yhteydessä esille tuotuja näkemyksiä ja niistä vedettäviä johtopäätöksiä myös tämän työryhmän teemaan liittyen. Näkökohdat koskevat suurelta osin vastaavasti siis myös rikosasioissa annettavia tuomioita.

Niin kuin oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 4 §:ssä säädetään, tuomion perusteluissa on selostettava, millä perusteella riitainen seikka on tullut näytetyksi tai jäänyt näyttämättä. Tuomioistumia kohtaan tunnettava luottamus edellyttää, että tuomion perustelut ovat jutun asianosaisille ymmärrettäviä. Tämän voidaan katsoa luonnollisesti koskevan myös näyttöratkaisun perustelemista.

Isossa kuvassa voidaan todeta, että riita-asioiden tuomiot laaditaan ja kirjoitetaan seikkaperäisesti ja laadukkaasti. Samalla voidaan kuitenkin todeta myös se, että tuomiot voivat olla hyvin pitkiä, ja niissä saatetaan selostaa samoja asioita useaan kertaan useassa eri kohdassa. Tällöin riskinä on, että asian ydin saattaa tuomiossa jäädä hahmottumatta. Tämä taas johtaa siihen, että tuomion ymmärrettävyys vaarantuu.

Tuomio – ja myös näyttöratkaisun perustelu – kirjoitetaan ensisijaisesti jutun asianosaisille. Perusteluja laatiessa olisi hyvä kiinnittää huomiota siihen, mitä asianosaiset (avustajat, syyttäjät) ovat

loppupuheenvuoroissaan erityisesti nostaneet esille. Tuomio olisi hyvä kirjoittaa erityisesti jutun hävinnyttä osapuolta ajatellen.

Perusteluja kirjoitettaessa on otettava huomioon, että perusteluilla on merkitystä myös mahdollisen muutoksenhaun kannalta. Perusteluista hävinnyt osapuoli nimittäin voi arvioida, kannattaako hänen yrittää hakea muutosta ratkaisuun. Nimenomaan perustelujen kautta hän arvioi, mihin hänen tulee valituksessaan erityisesti kiinnittää huomiota.

Tuomari kirjoittaa tuomion myös itseään varten: perustelujen kautta hän voi kontrolloida oman ratkaisunsa oikeellisuutta ja rationaalisuutta. Tämä koskee luonnollisesti myös näyttöratkaisun perustelemista.

Erityisesti näyttöratkaisun osalta keskustelua on herättänyt se, kuinka laajasti näyttöä on tuomiossa selostettava. Sama koskee sitä, kuinka laajasti näyttöratkaisua on tuomiossa perusteltava.

Yleispätevää sääntöä tai ohjetta tähän ei liene olemassa – eikä lie tarpeen ollakaan. Sekä näytön selostamisen että näyttöratkaisun perustelemisen laajuus ja sen tarve riippuvat asian luonteesta. Olennaista on lisäksi muistaa, että näytön selostaminen ja näyttöratkaisun perusteleväminen ovat eri asioita. Ilmeisesti laajempi kannattajakunta on sillä näkemyksellä, että näyttöä – olkoonpa se kirjallista todistelua tai henkilöiden kertomuksia – ei ole tarpeen selostaa laajasti, vaan että pikemminkin laajaa selostamista olisi pyrittävä välttämään. Näyttöratkaisun perustelujen ydin on näytön arvioinnissa ja johtopäätösten teossa, ei näytön selostamisessa.

Näyttöratkaisun perustelemiseen kuuluu myös sen perusteleväminen, kummalla asianosaisella ja minkä vuoksi on todistustaakka asiassa vedotuista kustakin oikeustositseikasta. Myös näyttökynnystä voi olla tarpeen perustella.

Lopuksi, näyttöratkaisua perusteltaessa pitäisi kaikkeen asiassa esitettyyn todisteluun ottaa kantaa. Jos todisteella ei tuomarin arvion mukaan ole ollut asiassa mitään merkitystä, ainakin tämä olisi syytä todeta tai mainita.

5. NÄYTTÖPERUSTELUITA KOSKEVA KYSELY TUOMAREILLE JA SIDOSRYHMILLE 2021

Työryhmässä 1/2021 käydyn keskustelun perusteella aiheena olevan näyttöratkaisun perusteleväminen ongelmat ovat suurelta osin samoja kuin työryhmän 1/2003 raportissa on todettu. Työryhmässä todettiin, että viime aikoina perustelumallina on yleistynyt näyttöä laajalti selostava suuntaus johtuen mahdollisesti jatkokesittelylupajärjestelmän voimaantulosta vuonna 2011 ja oikeuskäytännön (mm. KKO 2020:40¹) näyttöratkaisun perustelevämiselle asettamista vaatimuksista. Vuoden 2020 laadunmittauksen tulokset viittaavat osaltaan siihen, että erityisesti ratkaisujen selväpiirteisyys ja ulkoasu on jossain määrin kärsinyt tämän seurauksena ainakin tarkasteltaessa perusteluita asianosaisen ja ulkopuolisen juristin silmin.

Keskustelun avaamiseksi myös työryhmän jäseniä laajemmalle piirille työryhmä päätti toteuttaa kyselyn työryhmän 1/2003 asettamien tavoitteiden nykytilasta ja muiden näyttöperusteluita koskevien ongelmien ja ilmiöiden selvittämiseksi. Kysely laadittiin webropol-järjestelmään ja oli avoinna 18.5.2021–23.6.2021

1 KKO 2020:40 kohta 12). Tuomioistuimen on riittävän avoimesti ja kattavasti sekä tasapuolisesti kuvattava todistusharkintaansa ratkaisun perusteluissa, jotta on mahdollista varmistua siitä, että tuomioistuimien on suorittanut todistusharkinnan asianmukaisesti. Tuomioistuimen näytön arvioinnin kuten muidenkin ratkaisun perusteena olleiden päätelmien perusteleväminen on tärkeää paitsi asianosaisten, myös yleisön ja mahdollisessa muutoksenhaussa ylemmän tuomioistuimen kannalta. Lisäksi asianmukaisen perusteluiden laatimisella on olennainen oikeusvarmuutta lisäävä merkitys tuomarin itsekontrollina (oikeuskirjallisuudessa esim. Jyrki Virolainen – Petri Martikainen: Tuomion perusteleväminen, 2010, s. 39–49; Juha Lappalainen – Tuomas Hupli teoksessa *Prosessioikeus*, 2017, 5. p., s. 745–746). KKO 2020:40 kohta 13). Käräjäoikeuden ratkaisun perusteluilla on keskeinen merkitys muutoksenhaun kannalta. Käräjäoikeuden on perusteltava ratkaisunsa niin selvästi ja seikkaperäisesti, että hävinnyt asianosainen pystyy asianmukaisesti käyttämään muutoksenhakuoikeuttaan eli harkitsemaan muutoksenhaun aiheellisuutta sekä kohdentamaan ja perustelevämaan muutoksenhakemuksensa asianmukaisesti. Käräjäoikeuden ratkaisu yhdessä valituksen ja mahdollisen vastauksen kanssa on myös aineistoa, jonka pohjalta hovioikeus arvioi sitä, onko muutoksenhakijalle myönnettävä jatkokesittelylupa, jos valitus kuuluu jatkokesittelylupajärjestelmän piiriin, ja tuleeko asiassa toimittaa pääkäsittely ja ottaa todistelua uudelleen vastaan. Käräjäoikeuden ratkaisun perustelujen tulee antaa riittävä pohja hovioikeuden muun ohella näitä kysymyksiä koskevalle harkinnalle.

välisen ajan. Kysely jaettiin työryhmän jäsenille, Pohjois-Suomen syyttäjälueen syyttäjille ja Asianajajaliiton Oulun ja Lapin osastojen kautta avustajille. Kyselyyn vastaajia oli yhteensä 50, joista tuomareita 12, syyttäjiä 16 ja avustajia 22. Kaikkiin kyselyn kysymyksiin vastaaminen ei ollut pakollista, minkä vuoksi vastausmäärät kysymyskohtaisesti vaihtelevat. Osa kysymyksistä oli pisteytettäviä (*arvosteluasteikko 1=huonosti, 2=tydyttävästi, 3=hyvin, 4=kiitettävästi, 5=erinomaisesti*), osa valintakysymyksiä ja kaikkiin kysymyksiin pystyi antamaan myös vapaamuotoisen sanallisen kommentin.

Kyselyn tarkoituksena oli ensinnäkin selvittää näkemyksiä aikaisemmin laatuhankeessa asetettujen tavoitteiden toteutumisesta tällä hetkellä. Ensimmäisessä kysymyksessä vastaajilta pyydettiin arviota laatutyöryhmän 1/2003 määrittämien tavoitteiden toteutumisesta. Muissa neljässä kysymyksessä selvitetään vastaajien näkemyksiä siitä, kenelle näyttöratkaisu tulee ensi sijassa perustella, onko jatkokäsittelylupajärjestelmällä ollut vaikutuksia näyttöratkaisujen laatuun, onko näyttöperustelujen laadussa eroja eri asiaryhmien välillä ja onko kansliatuomioiden ja julistettujen tuomioiden näyttöperustelun laadussa eroa.

6. KYSELYN 2021 TULOKSET

6.1 KYSELYN 1: NÄYTTÖPERUSTELUN TAVOITTEIDEN TOTEUTUMINEN

Tulokset

Ensimmäisessä kysymyksessä vastaajia pyydettiin arvioimaan kaikkien laatutyöryhmässä 1/2003 asetettujen edellä kuvattujen tavoitteiden a – h toteutumisen taso asteikolla 1 (huonosti) – 5 (erinomaisesti). Yhteenveto tältä osin kaikkien kyselyyn vastanneiden tuloksista on kuvattu oheisessa taulukossa.

Näyttöperustelujen tavoitteiden toteutuminen vuonna 2021	1	2	3	4	5
a) asianosaisia informoidaan siitä, mihin kysymyksiin heidän tulee erityisesti keskittyä loppupuheenvuoroissaan, jotta heiltä saadaan apua näytön arviointiin ja punnintaan liittyvien kysymysten pohtimiseen, ja jutun olennaiset kysymykset olisi mahdollista perustella hyvin	26%	40%	22%	12%	0%
b) tuomio laaditaan ongelmakeskeisesti siten, että siitä ilmenee, mitkä ratkaisun kannalta merkitykselliset kysymykset ovat riidattomia ja mitkä riitaisia, ja että kuhunkin riitaiseen kysymykseen kohdistetaan vain ne todisteet, joilla on merkitystä tätä kysymystä ratkaistaessa	4%	22%	38%	34%	2%
c) kaiken esitetyn näytön selostamista tuomiossa vältetään ja näyttöä selostetaan laajasti ainoastaan silloin, kun se on välttämätöntä jonkin yksittäisen kysymyksen ratkaisemiseksi	4%	26%	36%	32%	2%
d) kaikkeen vastaanotettuun todisteluun otetaan kantaa, ja erityisesti silloin, kun sen merkitykseen kiinnitetään huomiota loppupuheenvuorossa	4%	22,5%	47%	24,5%	2%
e) tuomioon kirjoitetun päättelyketjun tulee olla aukoton	2%	22%	46%	26%	4%
f) perusteluissa otetaan kantaa myös valittua lopputulosta vastaan puhuviin argumentteihin ja kerrotaan, miksi lopputulosta puoltavat argumentit ovat kuitenkin olleet kyseisessä tapauksessa painavampia (pro & contra -periaate)	10%	18%	46%	26%	0%
g) tuomion tulee olla kieleltään ymmärrettävä ja rakenteeltaan niin selvä, että myös ulkopuolinen lukija saa helposti selon ratkaisun pääperusteista	2%	12%	28%	48%	10%
h) tuomio julistetaan heti pääkäsittelyn päätyttyä, mikäli se suinkin on mahdollista; juttu valmistellaan hyvin, jotta tuomion julistaminen heti pääkäsittelyn päätyttyä olisi mahdollista	26%	38%	18%	18%	0%

Kohdan a) osalta tavoitteen toteutumistasaste on keskiarvoltaan 2,2 pistettä ja se on hieman korkeampi kuin vuoden 2005 toteutumistasaste. Siitä huolimatta se on kyselyn alhaisimman tuloksen saanut tavoite. Vuoden 2021 kyselyssä tavoitteen on arvioitu toteutuneen pääasiassa tyydyttävästi ja hyvin, kun vuonna 2005 tavoite ei ollut täyttynyt tai oli täyttynyt vain jossain määrin.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa a) seuraavasti:

- tuomarit

1 = 25 %, 2 = 25 %, 3 = 50 %, 4 = 0 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 2,3 pistettä

- syyttäjät

1 = 12,5 %, 2 = 18,7 %, 3 = 25 %, 4 = 25 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 2,6 pistettä

- avustajat

1 = 36,4 %, 2 = 50 %, 3 = 4,5 %, 4 = 9,1 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 1,9 pistettä

Kohdan b) tavoitteen on arvioitu vuonna 2021 toteutuvan pääasiassa hyvin vastausten keskiarvon ollessa 3,1 pistettä. Tältä osin tulos vastaa vuoden 2005 kyselyn tulosta. Toisaalta vuoden 2021 kyselyssä on arvioitu myös, ettei tavoite ole täyttynyt lainkaan ja myös tavoitteen erinomaisen täyttymisen aste on alhaisempi kuin vuonna 2005.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa b) seuraavasti:

- tuomarit

1 = 0 %, 2 = 16,7 %, 3 = 41,7 %, 4 = 33,3 %, 5 = 8,3 %,
keskiarvo 3,3 pistettä

- syyttäjät

1 = 6,3 %, 2 = 18,7 %, 3 = 25 %, 4 = 50 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 3,2 pistettä

- avustajat

1 = 4,5 %, 2 = 27,3 %, 3 = 45,5 %, 4 = 22,7 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 2,9 pistettä

Kohdan c) tavoitteen keskiarvo on 3 pistettä eli hyvällä tasolla, mutta tältä osin toteutumistasaste on alentunut verrattuna vuoden 2005 kyselyyn. Vuonna 2021 tavoitteen arvioitiin toteutuneen hyvin, kun vuonna 2005 toteutumistasaste oli lähempänä 4 pisteen kiitettävää tasoa. Vuonna 2021 osassa arvioinneista on myös katsottu, että tavoite toteutuu huonosti toisin kuin vuoden 2005 kyselyssä.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa c) seuraavasti:

- tuomarit

1 = 8,4 %, 2 = 33,3 %, 3 = 33,3 %, 4 = 25 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 2,8 pistettä

- syyttäjät

1 = 0 %, 2 = 31,2 %, 3 = 18,7 %, 4 = 43,8 %, 5 = 6,3 %,
keskiarvo 3,3 pistettä

- avustajat

1 = 4,5 %, 2 = 18,2 %, 3 = 50 %, 4 = 27,3 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 3 pistettä

Kohdan d) tavoitteen keskiarvo on 3 pistettä ja tältä osin toteutumistasaste on korkeampi verrattuna vuoden 2005 kyselyyn. Molemmilla kyselykerroilla pistejakauma on ollut suuri, mutta vuonna 2005 useampi vastaaja on arvioinut, ettei tavoite toteudu lainkaan ja erittäin hyvän toteutumistasasteen arviointeja on ollut vähemmän kuin vuonna 2021.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa d) seuraavasti:

- tuomarit

1 = 0 %, 2 = 0 %, 3 = 58,4 %, 4 = 33,3 %, 5 = 8,3 %,
keskiarvo 3,5 pistettä

- syyttäjät

1 = 6,7 %, 2 = 20 %, 3 = 40 %, 4 = 33,3 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 3 pistettä

- avustajat

1 = 4,5 %, 2 = 36,4 %, 3 = 45,5 %, 4 = 13,6 %, 5 = 0 %,
keskiarvo 2,7 pistettä

Kohdan e) tavoitteen keskiarvo on 3,1 pistettä ja vastaa vuoden 2005 tulosta. Tavoitteen saamat tyydyttävät ja kiitettävät arviot olivat alhaisemmat kuin vuonna 2005, mutta hyvän toteutumistasteen arviot puolestaan korkeammat.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa e) seuraavasti:

- tuomarit
1 = 0 %, 2 = 16,6 %, 3 = 50 %, 4 = 16,7 %, 5 = 16,7 %, keskiarvo 3,3 pistettä
- syyttäjät
1 = 6,2 %, 2 = 12,5 %, 3 = 37,5 %, 4 = 43,8 %, 5 = 0 %, keskiarvo 3,2 pistettä
- avustajat
1 = 0 %, 2 = 31,8 %, 3 = 50 %, 4 = 18,2 %, 5 = 0 %, keskiarvo 2,9 pistettä

Kohdan f) tavoitteen keskiarvo on 2,9 pistettä ja toteutumistasete on arvioitu korkeammaksi kuin vuonna 2005. Vuoden 2005 kyselyssä 45 % vastaajista arvioi, että pro & contra -periaate ei toteudu tai se toteutuu vain jossain määrin. Vastaavaan arvioon vuonna 2021 on päätyneet 28 % vastaajista. Vuonna 2021 tavoitteen on arvioitu toteutuvan pääasiassa hyvin ja osan mielestä myös erinomaisesti.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa f) seuraavasti:

- tuomarit
1 = 8,4 %, 2 = 8,3 %, 3 = 50 %, 4 = 33,3 %, 5 = 0 %, keskiarvo 3,1 pistettä
- syyttäjät
1 = 6,3 %, 2 = 18,7 %, 3 = 37,5 %, 4 = 37,5 %, 5 = 0 %, keskiarvo 3,1 pistettä
- avustajat
1 = 13,7 %, 2 = 22,7 %, 3 = 50 %, 4 = 13,6 %, 5 = 0 %, keskiarvo 2,6 pistettä

Kohdan g) tavoitteen keskiarvo on 3,5 pistettä, mikä on kyselyn korkein pisteytys ja korkea myös verrattuna vuoden 2020 laadunmittauksen tuloksiin. Vastaajamäärä nyttemmin tehdyssä kyselyssä on kuitenkin alhaisempi ja kokonaistulos koostuu sidosryhmien edustajien lisäksi tuomareista, joiden arviointinäkökulma on erilainen.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa g) seuraavasti:

- tuomarit
1 = 0 %, 2 = 8,4 %, 3 = 50 %, 4 = 33,3 %, 5 = 8,3 %, keskiarvo 3,4 pistettä
- syyttäjät
1 = 6,2 %, 2 = 6,3 %, 3 = 12,5 %, 4 = 56,3 %, 5 = 18,7 %, keskiarvo 3,8 pistettä
- avustajat
1 = 0 %, 2 = 18,2 %, 3 = 27,3 %, 4 = 50 %, 5 = 4,5 %, keskiarvo 3,4 pistettä

Kohdan h) tavoitteen keskiarvo on 2,3 pistettä eli toiseksi alhaimman tuloksen saanut tavoite. Tulosten lasku myös vuoden 2005 kyselyyn nähden on selvä. Vuonna 2005 ratkaisujen julistamisessa oli puutteita lähinnä riita-asioiden osalta ja rikosasioissa julistaminen oli pääsääntö. Vuonna 2005 vastaajista yhteensä 24 % arvioi tavoitteen jäävän toteutumatta/toteutuvan vain jossain määrin ja 56 % arvioi tavoitteen toteutuvan hyvin/kiitettävästi, kun taas nyt toteutetussa kyselyssä yhteensä 64 % arvioi, että tavoite toteutuu huonosti/tyydyttävästi ja yhteensä 36 % arvioi tavoitteen toteutuvan hyvin/kiitettävästi.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat kohdassa h) seuraavasti:

- tuomarit
1 = 25 %, 2 = 58,4 %, 3 = 8,3 %, 4 = 8,3 %, 5 = 0 %, keskiarvo 2 pistettä
- syyttäjät
1 = 6,2 %, 2 = 25 %, 3 = 25 %, 4 = 43,8 %, 5 = 0 %, keskiarvo 3,1 pistettä
- avustajat
1 = 40,9 %, 2 = 36,4 %, 3 = 18,2 %, 4 = 4,5 %, 5 = 0 %, keskiarvo 1,9 pistettä

Sanalliset arviot

Vastaajilla oli myös mahdollisuus sanallisesti kommentoida min-kä tavoitteen/suosituksen toteutumisessa on eniten kehitettävää ja miksi. Alla vastaajien sanallisia kommentteja kohdittain.

Loppupuheenvuoron informointi (A):

- Loppupuheenvuorojen osalta tulisi informoida selkeämmin ne seikat, joihin tulee keskittyä. Useimmiten on vain niin, että pyydetään loppupuheenvuorot.
- Asianosaisia ei tarvitse informoida loppupuheenvuoron sisällöstä, jos kyseessä on avustajat ja syyttäjät. Ammattitaitoiset, juridisen koulutuksen saaneet henkilöt osaavat pitää puheensa oikeasta teemasta.

Näytön selostaminen ja ongelmakeskeinen perustelutapa (B ja C):

- Käräjäoikeusvaiheessa näytön laaja selostaminen on hyödyllistä jatkoon kannalta. Riitakysymysten ja kunkin riitaisen asian todistelun yhteyteen tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Tarpeetonta todistelua tulisi rajata voimakkaammin ja vaatia tiukempaa teemoittamista väitteiden muodossa. Teemoittelua ”sopimuksen sisältö” tai ”aiheutettu vahinko” tulee karsia.
- Tuomiot eivät ole tasalaatuisia ja laadussa on merkittäviä tuomarikohtaisia eroja. Osa on erinomaisia, suurin osa hy-

viä ja/tai tyydyttäviä ja toisinaan joukossa myös huonommin kirjoitettuja ratkaisuja.

- Tuomio laaditaan ongelmakeskeisesti, ei toteudu koskaan.
- Näyttöä selostetaan ehkä liikaa. Toisaalta toisten ihmisten tiedon käsittely (näkömuisti) vain vaatii, että ensin on nähtävä mustana valkoisella, mitä kukin on sanonut, jotta voi arvioida, mitä siitä on pääteltävä ja näytön ristiriitailanteissa ratkoa kumpaan uskoo (näytön punnitseminen/arviointi). Muutoin tyydytään ylimalkaisesti vaikutelmiin. Tuomion kirjoittaminen on prosessikirjoittamista, joka perustuu ajattelun syvärakenteisiin, joita ei mikään kulloinenkin muoti hevin muuta.

Pro & contra (F):

- Yleisellä tasolla: modernin ja tiiviin pro & contra rakenteen tavoittaminen on haastavaa. Se vaatisi paljon aikaa, ensin käydä juttu läpi perinteiseen tapaan ja sitten tiivistää se vain keskeiseen ja lausua teemakohtaisesti. Tämä on aikaa ja resursseja vievää. Toisaalta esimerkiksi hovioikeuden tehtävä on helpompi, kun se voi kuitata merkittävät osat näytöstä ja johtopäätöksistäkin ”Hyväksymällä” ja viittaamalla ”ovat kertoneet kuten käräjäoikeudessa ja lisäksi”. Toinen ja radikaali ajatus: puheenjohtaja laatisi istunnossa teemakohtaiset perustelut istunnon kuluessa, ja esimerkiksi sanelisi ne. Tämän jälkeen herää kysymys kuka sen sanelun kirjoittaa puhtaaksi, muu kuin käräjätuomari?
- Kaipaisi paremmin auki kirjattua punnintaa esitetystä näytöstä puolesta ja vastaan sekä siitä, miksi käräjäoikeus on päätenyt juuri tietyille kannalle. Eli sekin näkyviin, että käräjäoikeus on kyllä vastaanottanut tietyn todistelun, mutta se tai sen merkitys on sivuutettu syystä X. Eli ei kirjata tuomion perusteluihin vain tuomion lopputulosta tukevaa näyttöä.
- Perusteluissa otetaan kantaa myös valittua lopputulosta vastaan puhuviin argumentteihin ja kerrotaan, miksi lopputulosta puoltavat argumentit ovat kuitenkin olleet kyseisessä tapauksessa painavampia (pro & contra -periaate).

- Tuomiot keskittyvät vain lopputuloksen perustelemiseen liittyvien asioiden kirjaamiseen. Contra-näyttö puuttuu tai se kirjataan vähätellen.

Ratkaisun julistaminen (H):

- Harvoin enää saa päätöstä heti.
- Hyvin paljon tuomioita annetaan kansliassa sellaisissakin asioissa, joiden laadun ja laajuuden perusteella tuomio olisi julistettavissa. Useimmiten kansliatuomion antamisen syytä on käsittelevän aikataulu. Saataisiinko enemmän ratkaisuja julistettua paremmalla aikataulun suunnittelulla?
- Riitatuomioita ei yleensä julisteta pääkäsittelyn jälkeen.
- Riita-asian tuomiota ei pysty julistamaan heti käsitellyn jälkeen eikä siihen ole syytä pyrkiäkään, jotta pääkäsittelyn tunnetilat saavat tasaantua
- Rikosasioissa edellä mainitut tavoitteet toteutuvat paremmin kuin riita-asioissa. On selvää, että riita-asioissa harvoin tuomion julistaminen on mahdollista.

Johtopäätökset

Kohtien d) ja f) kokonaistulokset viittaavat työryhmällä olevaan käsitykseen siitä, että näyttöperustelut ovat laajentuneet, mikä osaltaan näkyy myös kannanottoina kaikkeen asiassa esitettyyn todisteluun ja pro & contra -periaatteen noudattamisena. Toisaalta tämän myötä näyttöperusteluissa esiintyvä tarpeeton näytön selostaminen on myös lisääntynyt (kohta c). Tuomareiden antamissa arvioinneissa tavoitteen kannanotoista kaikkeen asiassa vastaanotettuun todisteluun on arvioitu toteutuvan tavoitteista parhaiten (3,5 pistettä).

Kohdan g) arvio tuomioiden pääasiassa hyvästä kielellisestä ymmärrettävyydestä ja rakenteesta lähentelee median laadunmittauksessa 2020 antamaa arviota (3,22 pistettä) ja on parempi kuin laadunmittauksen sidosryhmäarvioinnissa (2,92 pistettä). Nyt toteutetussa kyselyssä kaikki vastaajat arvioivat tuomioiden täytävän ymmärrettävyyden ja rakenteellisen selkeyden tavoitteen hyvin tai kiitettävästi (tuomarit 3,4 pistettä, syyttäjät 3,8 pistettä ja avustajat 3,4 pistettä).

Heikoimmat tulokset saivat kohdan a) tavoite loppupuheenvuorojen ohjaamisesta (erityisesti avustajilta 1,9 pistettä) ja kohdan h) tavoite ratkaisujen julistamisesta. Kohdan h) tavoitteen tulosten heikennys oli suurin verrattuna vuoden 2005 kyselyyn. Ratkaisujen julistamisen määrän väheneminen erityisesti rikosasioissa ilmenee myös sanallisista kommentteista. Tuomarit (2 pistettä) ja avustajat (1,9 pistettä) ovat arvioineet tuomion julistamistavoitteen toteutuvan kaikista tavoitteista huonoimmin. Syyttäjien arvio tavoitteen toteutumisesta on sitä vastoin parempi (3,1 pistettä) ja 43, % vastanneista syyttäjistä arvioi tavoitteen toteutuvan kiitettävästi. Tämä jossain määrin viittaisi siihen, että tarkasteltaessa tuomioiden julistamista puhtaasti rikosasioiden osalta, tavoite ainakin jossakin määrin edelleen toteutuu. Työryhmän raportissa 1/2003 todetulla tavalla ratkaisijan valmistautuminen istuntoon on olennainen edellytys ratkaisujen julistamiselle. Mahdollista on, että puutteellinen valmistautuminen tai puutteelliset edellytykset riittävään valmistautumiseen heikentävät julistamisen edellytyksiä.

Työryhmässä käydyissä keskusteluissa todettiin, että tuomioon päätyvät riita-asiat ovat laajentuneet niin paljon, että riita-asioissa on enää harvoin mahdollista julistaa heti pääkäsittelyn päätyttyä. Tällainen tavoite edellyttäisi lainsäädännön muuttamista siten, että tuomioistuin julistaisi ainoastaan lopputuloksen. Edelleen työryhmässä ei pidetty yleensä tarpeellisena avustajien loppupuheenvuorojen ohjaamista. Mikäli juttu asiaa käsiteltäessä kuitenkin rikastuu, perusteltua on, että puheenjohtajan kiinnittää asiaan huomiota loppupuheenvuoroihin valmistauduttaessa. Loppupuheenvuorojen laadun osalta kunnioitetaan ja luotetaan avustajien ammattitaitoon. Hyvänä käytäntönä koettiin loppupuheenvuorojen kestosta sopiminen etukäteen avustajien kanssa.

Työryhmässä kiinnitetään huomiota siihen, että jatkossa tuomioiden laatiminen ongelmakeskeisesti kirjataan myös epäsuorasti lakiin, mikäli todistelun vastaanottamista tallenteelta koskeva hallituksen esitys (HE 133/2021 vp) etenee laiksi esitetyllä tavalla. Esityksen mukaan tuomioistuimen tulisi valvoa pääkäsittelyssä myös sitä, että asia käsitellään jäsennellysti. Asian jäsennellyllä käsitteilyllä tarkoitettaisiin käsittelytapaa, jossa asiassa ratkaistavana olevat kysymykset käsiteltäisiin pääkäsittelyssä johdonmukaisessa

järjestyksessä ja siten, että eri kokonaisuudet erottuisivat toisistaan riittävästi.

6.2 KYSYMYS 2: KENELLE NÄYTTÖPERUSTELU KIRJOITETAAN

Tuomion kirjoittamiseen ja näyttöperustelun muodostumiseen vaikuttaa käsitys siitä kenelle tuomiota kirjoitetaan. Tuomion kohderyhmiä ovat asianosaiset, suuri yleisö, media, ylempi/alempi tuomioistuin, oikeustieteilijät ja laajemmin juristikunta. Kyselyn toisessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin asettamaan järjestykseen ne tahot, joille näyttöratkaisu tulisi laatia. Asteikkona oli 1 – 5, joista 1=viimesijaisiin ja 5=ensisijaisiin.

	1	2	3	4	5	Keski-arvo	Medi-aani
a. asianosaisille	4,2%	2,1%	4,2%	16,6%	72,9%	5	5
b. asianosaisten avustajille	6,3%	10,4%	18,7%	39,6%	25 %	4	4
c. muutoksenhakuasteelle tai alemmalle oikeusasteelle	4,2%	10,4%	60,4%	16,7%	8,3%	3	3
d. medialle tai ”suurelle yleisölle”	25 %	54,2%	10,4%	8,3%	2,1%	2	2
e. tuomarikollegoille tai muulle oikeustiedeyhteisölle	62,5%	27,1%	6,2%	4,2%	0 %	2	1

Kysymykseen annettiin 48 vastausta yllä olevasta taulukosta ilmenevällä tavalla. Valtaosa vastaajista eli 72,9 % katsoi, että näyttöperustelu kirjoitetaan ensisijaisesti asianosaisille. Asianosainen on muutamassa vastauksessa saanut arvion vähäisemmästä merkityksestä, mikä voi selittyä sanallisesta kommentistakin ilmenevällä tavalla arvosteluasteikon väärinymmärryksellä.

Kuitenkin 25 % katsoi, että näyttöperustelu kirjoitetaan ensisijaisesti asianosaisten avustajille. Myös ylempi/alempi tuomioistuin sai vähäisen määrän kannatusta ensisijaisena näyttöperustelun kohteena. Asianosaisten ja asianosaisten avustajien jälkeen ylempi/alempi tuomioistuin katsottiinkin kolmanneksi tärkeimmäksi

kohteeksi näyttöperustelujen kirjoittamisessa. Neljänneksi tärkein kohderyhmä oli media ja suuri yleisö. Yleisesti juristikunnalla ei nähty olevan merkitystä näyttöperustelun laadinnassa ja sillä katsottiinkin olevan vähäisin merkitys näyttöperustelun kannalta 62,5 % vastauksissa.

Kyselytulosten perusteella eri vastaajaryhmät ovat asettaneet kohderyhmät samaan tärkeysjärjestykseen:

- asianosaiset (tuomarit 4,8 pistettä, syyttäjät 4,6 pistettä, avustajat 4,3 pistettä)
- asianosaisten avustajat (tuomarit 4 pistettä, syyttäjät 3,5 pistettä, avustajat 3,6 pistettä)
- ylempi/alempi tuomioistuin (tuomarit 3,1 pistettä, syyttäjät 2,9 pistettä, avustajat 3,4 pistettä)
- media tai suuri yleisö (tuomarit 1,8 pistettä, syyttäjät 2,6 pistettä, avustajat 1,9 pistettä)
- tuomarikollegat tai muu oikeustiedeyhteisö (tuomarit 1,8 pistettä, syyttäjät 1,3 pistettä, avustajat 1,5 pistettä)

Vastaajilla oli myös mahdollista sanallisesti perustella vastaustaan näyttöperustelun kohteesta. Alla vastaajien sanallisia kommentteja:

- Tulee keskittyä niihin asioihin, jotka asianosaiset ovat nostaneet esille, ja josta he varsinkin ovat eri mieltä. Jos resurssit eivät riitä, niin median tarpeista ja ”hienoista” päätöksistä voidaan leikata. Asianosaiselle päätös kirjoitetaan, mutta liian rautalangasta ei tarvitse vääntää. Avustaja voi selventää.
- Kaikkein tärkeintä on, että *avustajan päämies* eli asianosainen itse pystyy ymmärtämään ratkaisun ilman sitäkin, että avustaja tulkkaa sen. Tämä on kyllä mahdollista nykyaikaisilla näppäimistöillä valitsemalla sellaisia kirjaimia, joista muodostuu ymmärrettävää suomen kieltä. *Avustajalle* tuomiota ei tarvitse perustella: kun se on perusteltu asianosaiselle, avustaja pystyy sen kyllä ymmärtämään. Ellei ymmärrä, sitten harjoittakoon muuta tointa. *Medialle* perustelu nousi omassa arviossani kakkosijalle vain siksi, ettei oikeastaan muita kohderyhmiä tarvitse edes ajatella kuin asianosaista. Vähiten kai asioita ratkotaan alioikeudes-

sa tai hovioikeudessa ennakkoratkaisutarkoituksin eikä siksi pitäisi olla mitään merkitystä sillä, ymmärtävätkö tuomarikollegion jäsenet taikka tiedeyhteisö ratkaisun perusteita. Sama koskee *muutoksenhakuastetta*: tuntuisi vieraalta, että tuomio yritetään kirjoittaa vain se mielessä, että se on kes-tettävä hovioikeustarkastelu – sitä ei ainakaan saa tehdä sen kustannuksella, ettei asianosainen sitä ymmärrä.

- Asianosaisille asian ymmärrettävyys on tärkeintä. Muutok-senhakutuomioistuimien on toisena jatkokäsittelyluvan ja siten toki välillisesti myös oikeudenkäyntikulujen takia. Suuri yleisö ja media siksi, että tuomioiden yleistä ymmärrettä-vyyttä (kielellistä ja sisällöllistä) tulee parantaa. Jos muille tahoille on riittävällä tavalla perusteltu, eivätköhän asian-osaisten avustajatkin sen sitten ymmärrä ja osaa tehdä pää-telmänsä.
- Riippuu myös jutusta. Joissakin voi olla tarvetta esim. koh-dentaa asianosaisille tai medialle. Jos on avustaja, kuitenkin oletus jonkinlaisesta juridisesta ymmärryksestä.
- Ainoastaan oikeudenkäynnin nähnyt lainoppinut avustaja – jos edes hän – voi ymmärtää mistä perusteluissa on kysy-mys. Avustaja toimii ”tulkkina” päämiehille. Yhtä tärkeää on muutoksenhakuasteen ymmärrys. Media tai suuri yleisö ymmärtää – jos kyvyiltään pystyy.

Kyselyn ja sanallisten vastausten perusteella valtaosa on sillä kan-nalla, että näyttöperustelu pitää kohdistaa asianosaiselle itselleen. Avustajan asema päämiehensä tukena muutoksenhakua harkitta-essa kuitenkin korotti asianosaisen avustajan selvästi toiseksi tär-keimmäksi näyttöperustelujen kohteeksi. Näkemykset muutok-senhakutuomioistuimen asemasta näyttöperustelujen kohteena hajautuivat vastauksissa jonkin verran.

Eri tahojen näyttöperustelujen tarvetta ajatellen työryhmäs-ä 1/2003 todetulla tavalla asianosaisen näkökulmasta tärkeää näyttöratkaisun saaminen julistettuna, vaikkakin suppeampana, on yleensä parempi. Ratkaisun julistamisen kannalta olennaisia asetetuista tavoitteista ovat loppulausuntojen ohjaaminen (a) ja ratkaisua julistettaessa asianosaisten loppulausunnossa esiin nostamiin seikkoihin vastaaminen (d). Nyt tehdyn kyselyn perus-

teella sanotut tavoitteet eivät juurikaan toteudu tai niissä on aina-kin suurta vaihtelua.

Mikäli ratkaisu annetaan kansliassa olennainen tavoite on pro & contra -periaatetta noudattava (f) ja ongelmakeskeinen kirjoitus-tapa (b) rajoittamalla näytön kirjoittamista vain ratkaisun kannal-ta merkityksellisiin seikkoihin (c). Nyt tehdyn kyselyn perusteella suuntaus on ollut edelliseen kyselyyn nähden positiivinen, mutta perustelujen laajentuessa myös liiallinen näytön selostaminen on lisääntynyt. Ongelmakeskeisen lähestymistavan omaksumisessa on siten edelleen parannettavaa. Pro & contra -periaatteen näh-dään yleensä toteutuvan parhaiten, jos ratkaisija näyttöperustelua kirjoittaessaan keskittyy kirjoittamaan perustelua ennemmin hä-viävälle kuin voittavalle asianosaiselle. Koska näyttöperustelulla nähdään olevan myös merkityksellistä muutoksenhaun kannalta, tulisi näyttöperustelun olla ainakin siten selvä, että kohdennettu muutoksenhaku on mahdollista.

Hovioikeuden edustajien puolesta tuotiin esille, että vaikka pe-rusteluita ei hovioikeutta varten kirjoitettaisikaan, kärjäoikeuden ratkaisu yhdessä valituksen kanssa on aineistoa, jonka pohjalta hovioikeus arvioi sitä, onko asiassa myönnettävä jatkokäsittely-lupa ja tuleeko asiassa toimittaa pääkäsittely. Kärjäoikeuden rat-kaisun perustelujen tulee siten antaa riittävä pohja hovioikeuden näitä kysymyksiä koskevalle harkinnalle. Lisäksi tuotiin esille, että todistelutalennusuudistuksen mukaan esityksellä ei muutettaisi säännöksiä siitä, ratkaistaanko asia hovioikeudessa esittelystä vai pääkäsittelyssä. Myös lupaharkinta tehdään lähtökohtaisesti samaan tapaan kuin nykyisin. Näin ollen kärjäoikeuden rat-kaisun perustelujen tulee antaa riittävä pohja hovioikeuden näitä kysymyksiä koskevalle harkinnalle jatkossakin.

6.3 KYSYMYS 3: JATKOKÄSITTELYLUPAJÄRJESTELMÄN VAIKUTUS

Vastaajia pyydettiin arvioimaan, onko jatkokäsittelylupa vaikuttanut käräjäoikeuksien näyttöratkaisujen laatuun ja/tai laajuuteen. Vastauksia annettiin 48. Vastaajista 37 % oli sitä mieltä, että jatkokäsittelylupajärjestelmä on vaikuttanut käräjäoikeuksien näyttöperusteluihin ja 63% puolestaan katsoi, ettei vaikutusta ole ollut.

Kyselyssä vastaukset jakautuivat ryhmittäin seuraavasti:

- tuomarit: kyllä 55 % / 45 % ei
- syyttäjät: kyllä 33 % / 67 % ei
- avustajat: kyllä 32 % / 68 % ei

Kokonaistulos viittaa siihen, ettei jatkokäsittelylupajärjestelmällä nähtäisi olevan merkitystä perustelujen ja näytön selostamisen laajuuden osalta. Tulosten perusteella jatkokäsittelylupajärjestelmä on kuitenkin jossain määrin vaikuttanut siihen, miten tuomarit näyttöratkaisujen perusteluiden laatimiseen ovat suhtautuneet.

Sanallisten kommenttien perusteella jatkokäsittelylupamenettely ei ole ainoa vaikuttava seikka näyttöperustelujen laadun/laajuuden muutosten takana, vaan siihen ovat vaikuttaneet muutkin seikat. Näyttöperustelulla nähtiin toisaalta olevan vaikutusta myös jatkokäsittelyluvan myöntämisen kannalta. Alla vastaajien sanallisia kommentteja:

- Ei ole ainoa syy. Kyllä laatuun on kiinnitetty muutenkin huomiota.
- Olettaisin, että näyttöratkaisujen perusteluja on kehitetty pitkälti omista lähtökohdistaan.
- Käräjäoikeus tekee sen minkä kykenee. Hovioikeuden osa on tehdä samoin. Toimintaa määrittää ratkaisupakko.
- Perustelujen laatu ei ole tuomioistuinkohtaista vaan tuomarikohtaista.
- Tärkeitä asioita voidaan ohittaa, kun ennen ne saatiin käsittelemään.

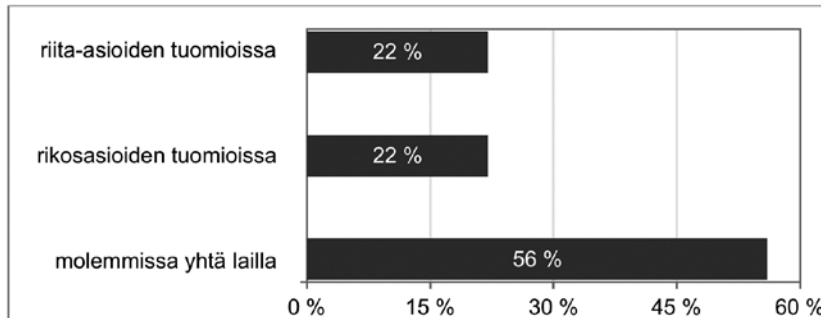
- Ratkaisu tulee edelleen perustella ensisijaisesti asianosaisia varten. Toisaalta hovioikeuden on vaikea ottaa kantaa näytön arvioinnin oikeellisuuteen/ jatkokäsittelyluvan /pääkäsittelyn tarpeellisuuteen, jos näyttöä ei ole riittävästi avattu kutakin riitakysymystä kohden.
- Jotta hovioikeudessa ylipäätään voidaan ratkaista saako juttu jatkokäsittelylupaa, mielestäni näyttöä täytyy kirjoittaa auki
- Kun jossain ratkaisussa korostetaan perustelujen yksityiskohtaisuutta, se lisää painetta kirjottaa lisää/riittävästi.
- Hovioikeus tuntuu ratkaisuisaan painottavan käräjäoikeuden tuomioon kirjatun näytön merkitystä. Tästä välittyvä vaikutelma, että näyttöä olisi tarpeen kirjata auki enemmänkin kuin näyttöratkaisun perustelemiseksi tosiasiasa on tarpeen. Tälle ei kuitenkaan tosiasiasa liene lainsäädännössä varsinaista perustetta, vaan hovioikeuden tulisi ottaa selko käräjäoikeudessa esitetystä henkilönäytöstä tarvittaessa tallenteelta siltä osin kuin sitä ei ole käräjäoikeuden tuomioon kirjattu.

Työryhmän käymän keskustelun perusteella jatkokäsittelylupajärjestelmä ei edellytä eikä vaadi näyttöperustelujen paisuttamista. Tuomiot ovat nykyään jo muutenkin pitkiä ja raskaslukuisia. Työryhmä korostaa sitä, että näyttöä tulisi kirjoittaa auki tuomioon vain tarpeellisilta osin. Avustajien puolesta korostettiin sitä, että asianosaisia kiinnostaa lopputulos ja avustajia perustelut.

Hovioikeuden edustajien puolesta tuotiin esille, että käräjäoikeuden ratkaisu yhdessä valituksen kanssa on aineistoa, jonka pohjalta hovioikeus arvioi sitä, onko asiassa myönnettävä jatkokäsittelylupa ja tuleeko asiassa toimittaa pääkäsittely. Käräjäoikeuden ratkaisun perustelujen tulee siten antaa riittävä pohja hovioikeuden näitä kysymyksiä koskevalle harkinnalle. Päätäessään jatkokäsittelyluvan myöntämisestä ja pääkäsittelyn toimittamisesta hovioikeus ei kuuntele käräjäoikeuden tallenteita, joten todistelu tulisi selostaa asian ratkaisemisen kannalta merkityksellisiltä osin tiiviisti käräjäoikeuden tuomiossa.

6.4 KYSYMYS 4: NÄYTTÖRATKAISUJEN PERUSTELUJEN EROT RIITA- JA RIKOSASIOISSA

Riita-asioiden ja rikosasioiden laadullisten poikkeavuuksien vuoksi vastaajia pyydettiin arvioimaan, esiintyykö näyttöperusteluissa enemmän puutteita riita- vai rikosasioissa annetuissa ratkaisuisa vai ilmeneekö ongelmia yhtä lailla asian laadusta riippumatta.

Vastauksia annettiin 36 ja vastaajista 8 katsoi ongelmia ilmenevän enemmän riita-asioiden tuomioissa, 8 enemmän rikosasioiden tuomioissa ja 20 katsoi ongelmia ilmenevän yhtä lailla.

Kyselyssä vastausjakauma oli seuraava:

- tuomarit
riita-asioiden tuomioissa 22 %, rikosasioiden tuomioissa 0 %, molemmissa 78 %
- syyttäjät
riita-asioiden tuomioissa 0 %, rikosasioiden tuomioissa 45 %, molemmissa 57 %
- avustajat
riita-asioiden tuomioissa 30 %, rikosasioiden tuomioissa 25 %, molemmissa 45 %

Sanallisissa kommentteissa on ollut mahdollista selostaa tarkemmin näkemystään ja avata tilanteita, joissa puutteita on esiintynyt. Seuraavassa vastaajien sanallisia kommentteja:

Yleisesti

- Näytön riittävyttä koskevan päätöksen perusteet eivät aina ilmene riittävän vakuuttavasti tuomiosta. Ongelmia ei niinkään varsinaisessa todistusharkinnassa.
- Selostetaan vain näyttöä. Varsinainen perustelu puuttuu.
- Kun lopputulos on päätetty tuntuman perusteella, unohtuu pro et contra ja perustelut ovat lopputulokseen tähtääviä. Myös näyttökysymyksissä.
- Liian suppeat perustelut, ei ole otettu kantaa kaikkiin esitettyihin seikkoihin.
- Hovioikeuskokemuksen perusteella vastaan, että molemmissa yhtä lailla.
- Korkeimman oikeuden ohjeistusta noudatetaan eri tavalla tuomarikohtaisesti. Tuomareilla omat muista poikkeavat tavat arvioida.
- Tuomiot ovat pääsääntöisesti hyvin ja riittävässä laajuudessa perusteltuja. Jonkin verran on sekä liiallista näytön selostamista ja stilisoimatonta näytön selostamista ("pöytäkirjamaista") että liian suppeaa näytön selostamista (jolloin hovioikeuden on vaikea arvioida näytön arvioinnin oikeellisuus/ jatkokäsittelyluvan/ pääkäsittelyn tarve).

Riita-asioissa annetut ratkaisut

- siviiliasioissa oikeustositseikat ovat moninaisemmat ja siten vaikeammin perusteltavat

Rikosasioissa annetut ratkaisut

- Ajoittain rikosasioiden tuomioiden perusteluista on pääteltävissä, että perustelut ovat kiireellisesti laadittuja ja olisivat ehkä tarvinneen vielä loppuhiomista.
- Rikosasioissa näyttöä arvioidaan ja näyttöratkaisua perustellaan suoraviivaisemmin ja huomioidaan paremmin myös ne näytöt, jotka puhuvat lopputulosta vastaan. Ehkä riita-asioiden ratkaisuja on sovittelujen ja sovintojen myötä sen verran vähemmän, että vastaavaa rutiinia ei näytön perusteista ole muodostunut.

Kyselyn tuloksista päätellen riita-asioiden ja rikosasioiden näyttöperustelujen ongelmiin ei pääsääntöisesti vaikuta asiaryhmien väliset erot, vaan juttutyypistä riippumatta näyttöperustelujen ongelmia ilmenee molempien asiaryhmien näyttöperusteluissa. Puutteet eivät välttämättä liity näytön arviointiin vaan näytön riittävyyden perusteleamiseen ja häviävän osapuolen näkökulman näkymättömyyteen perusteluissa.

Työryhmässä oltiin jonkin verran hämmentyneitä siitä, että riita-asioiden näyttöperusteluissa näyttää olevan edelleen ongelmia yhtä lailla kuin rikosasioissa vaikka riita-asioissa tuomioita annetaan lukumääräisesti vähän ja sen vuoksi tuomion perusteluihin pitäisi pystyä panostamaan enemmän. Toisaalta työryhmässä tuotiin esille, että hovioikeuspiirin käräjäoikeuksissa on erityyppisiä rooteleita ja myöskin nuoria tuomareita, joilla on vain vähän kokemusta siviilituomioiden kirjoittamisesta. Asioiden päättyminen usein sovintoon hidastaa kokemuksen kertymistä riita-asian ratkaisujen laatimisesta, mikä voi ilmetä myös näyttöperustelujen laajuudessa.

6.5 KYSYMYS 5: NÄYTTÖRATKAISUN PERUSTELUJEN EROT JULISTETUISSA JA KANSLIASSA ANNETUISSA TUOMIOISSA

Asianosaisten näkökulmasta tuomion julistaminen usein on tuomion ymmärrettävyyden näkökulmasta parempi ratkaisu kuin myöhemmin saatavissa oleva kirjallinen tuomio. Viidennessä kysymyksessä vastaajia pyydettiin arvioimaan ovatko julistettujen tuomioiden ja kansliassa annettujen tuomioiden näyttöperustelujen laadussa eroja.

Kysymykseen annettiin 48 vastausta. Vastanneista 2 % arvioi näyttöratkaisun olevan paremmin perusteltu julistetussa tuomioissa ja 67 % kansliatuomioissa. Vastanneista 31 % katsoi, ettei tuomion antotavalla ole merkittävää vaikutusta näyttöperustelun laadun kannalta.

Kyselyssä vastausjakauma oli seuraava:

- tuomarit
julistetuissa tuomioissa 0 %, kansliatuomioissa 83 %, ei eroa 17 %
- syyttäjät
julistetuissa tuomioissa 0 %, kansliatuomioissa 60 %, ei eroa 40 %
- avustajat
julistetuissa tuomioissa 5 %, kansliatuomioissa 62 %, ei eroa 33 %

Vastauksia täydentävissä sanallisissa kommentteissa esiintyi enemmän julistetun tuomion puolesta puhuvia näkemyksiä:

- Heti julistetussa päätöksessä keskitytään olennaiseen.
- Perusteluissa ei ole merkittävää eroa, mikä on huomionarvoista, ja puoltaa tuomioiden julistamista. Ainakaan näyttöratkaisun perusteellisempi perusteleminen ei ole kovin hyvä syy jättää tuomiota kansliaan. Päinvastoin kansliatuomioissa on taipumusta referoida erimerkiksi todistajankerptomuksia liiankin laajasti.
- Julistamalla tulee perustelu selkeämmiin.
- Parempi lopputulos tulee, kun on aikaa ja tietty kypsytelyaika.

Työryhmässä käydyissä keskusteluissa avustajien toimesta korostettiin tuomion julistamiseen liittyviä etuja ja ennen kaikkea asianosaisten toivetta saada ratkaisu heti istunnon päätteeksi. Tuomareiden puolesta korostettiin, että kansliatuomio on asianosaisten oikeusturvan kannalta parempi. Tällöin asia on tuomarin toimesta paremmin jäsenelty ja ratkaisu on harkitumpi. Tuomareiden mukaan silloin, kun asia ja lopputulos on istunnon päätteeksi selvä ja selkeä, tulisi tuomiot pyrkiä julistamaan. Tämän katsottiin koskevan lähinnä puolen päivän kestoisia rikosasioita ja joissain tilanteissa lapsiasioita, ja edellyttävän tuomarilta hyvää valmistautumista.

Edelleen keskusteltiin siitä olisiko mahdollista laajentaa perusteluita siinä tapauksessa, että julistamisen jälkeen asianosainen ilmoittaa tyytymättömyyttä ratkaisuun. Voisiko tältä osin pyytää asianosaisilta suostumusta perusteluiden laajentamiseen? Työryhmässä todettiin, että tällainen menettely olisi asianosaisten kannalta oikeusturvariski. Menettely voisi johtaa aineellisesti väärään lopputulokseen, koska ensin pitää olla perustelut, joista seuraa lopputulos. Tuomioistuimen ratkaisua koskevan oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 8 §:n säätämiseen johtaneissa lain esitöissä (HE 32/2001) on käsitelty tuomion julistamisen etuja ja että sen edistämiseksi on todettu, että tuomion perustelut voidaan selostaa sisällöltään pääpiirteissään, jos asianosaiset siihen suostuvat. Loppullisen tuomion tarkkoja sanamuotoja voisi näin ollen viimeistellä myöhemmin tuomion puhtaaksikirjoitusvaiheessa. Perustelujen asiallista sisältöä tai uusia perusteluita ei tietenkään voisi enää kirjoitusvaiheessa lisätä. Ehdotetun säännöksen tarkoituksena ei ole lieventää tuomion yleistä perusteluvollisuutta tai alentaa perustelujen sisältövaatimuksia.

7. TIIVISTELMÄ JA TYÖRYHMÄN SUOSITUKSET

Tiivistelmänä 1/2003 laatutyöryhmän asettamien laatutavoitteiden toteutumisesta vuonna 2021 voidaan todeta, että

- näyttöperustelut ovat laajentuneet ja sen myötä tuomioissa on esiintynyt enemmän pro & contra -tarkastelua ja kaikesta esitetystä todistelusta myös lausutaan pääsääntöisesti,
- tuomioissa esiintyy kuitenkin tarpeettoman laajaa näytön selostamista,
- tuomioissa on jonkin verran puutteita sen ilmaisemisessa, miten lopputulokseen on päädytty, ja
- tuomioiden perustelujen selkeys ja ymmärrettävyys kärsii laajasta näytön selostamisesta.

Työryhmän kyselyn ja raportissa käsitellyn muun aineiston perusteella tuomioiden näyttöratkaisun perustelujen kehittämistarpeiden todettiin olevan suurilta osin samoja kuin aikaisemmin.

Keskusteluissa ei noussut esiin viisastenkiveä, joka yksiselitteisesti ratkaisisi näyttöperustelujen laatutavoitteiden haasteet. Näytön laajasta selostamisesta aiheutuvien puutteiden korjaamiseksi työryhmässä todettiin olevan tärkeää, että perusteluissa keskitytään käsittelemään näyttöä ainoastaan riitakysymysten osalta. Tarpeetonta näyttöä tulisi rajata pois prosessinjohtollisesti ja siltä osin kuin asiaan vaikuttamatonta näyttöä on otettu vastaan, se tulee todeta lyhyin perusteluin. Työryhmässä todettiin, että ongelmakeskeisen kirjoittamistavan noudattaminen parhaalla tavalla varmistaa näytön käsittelyn keskittymisen asian kannalta olennaisiin seikkoihin. Tämä edellyttää ratkaisijalta riitakysymysten hahmotamista ennen näyttöperustelujen kirjoittamista. Tulossa olevat muutokset todistelun vastaanottamisessa ja tallentamisessa osaltaan voivat myös edellyttää entistä tarkempaa vastaanotettavan näytön jäsentämistä ja prosessinjohtoa. Näin ollen tulossa olevat muutokset voivat vaikuttaa myös näyttöperustelujen kirjoittamiseen tätä tavoitetta tukevalla tavalla.

Tuomarin suorittaman asianosaisten ja avustajien informoinnin loppupuheenvuoroja varten todettiin olevan vähäistä. Toisaalta se on koettu hyväksi ja tarpeelliseksi tilanteissa, joissa prosessin aikana on noussut esiin kysymyksiä, joihin puheenjohtaja havaitsee olevan tarvetta kiinnittää osapuolten huomiota. Joissakin tilanteissa on myös hyvä sopia etukäteen, kuinka kauan aikaa loppulausuntoihin voidaan käyttää, mikä osaltaan ohjaa asianosaisia käyttämään ajan asian kannalta olennaisiin seikkoihin.

Myös aikaisemmin asetettu laatutavoite koskien tuomioiden julistamista koettiin osittain epätarkoituksenmukaiseksi. Asetettu tavoite on sellainen, että se ei ole pääsääntöisesti toteutettavissa riita-asioissa eikä myöskään laajoissa rikosasioissa. Riita-asiat ovat pääsääntöisesti aineistoltaan siten laajoja ja oikeuskysymyksiltään monipuolisia, että ne edellyttävät ratkaisijalta huolellista harkintaa, jota ei useinkaan ole tarvittavassa laajuudessa mahdollista tehdä heti pääkäsittelyn päätyttyä. Vastaavasti laajat ja tavanomaisista rikoksista poikkeavat rikosasiat edellyttävät ratkaisijalta perehtymistä aineistoon ja oikeuskysymyksiin, mikä ei ole välttämättä täysin tehtävissä ennen istuntokäsittelyn toimittamista. Rikosasioissa harvemmin pidetään erillistä valmistelustuntoa ja istuntokäsitte-

lyn aikana asia voi vielä kehittyä tavalla, joka edellyttää ratkaisijalta perehtymistä ennen ratkaisun antamista. Näissä tilanteissa kansliatuomion antaminen puoltaa paikkansa jo oikeusturvanäkökulman kannalta.

Ratkaisun julistamista pidettiin tavoiteltavana lähinnä niissä tilanteissa, joissa asian lopputulos istunnon päätyttyä on ratkaisijalle siten selvä ja selkeä, että ratkaisun julistaminen on mahdollista ilman tarvetta laajentaa perusteluita julistamisen jälkeen. Tällaisina pidettiin yleisesti muutamassa tunnissa käsiteltäviä rikosasioita ja laajuudeltaan suppeampia hakemusasioita. Näissä tilanteissa asianosaisten näkökulmasta on toivottavaa, että ratkaisu saadaan heti käsittelyn päätyttyä ja ratkaisun julistaminen viestii myös asianosaisille asian selkeydestä. Riita-asioissa juttuja sovitaan lukumääräisesti paljon joko tuomioistuinsovittelussa tai asian valmisteluvaiheessa, ja pääkäsittelyyn ja tuomion antamiseen päätyvät tyypillisesti vain oikeudellisesti ja näytöllisesti vaikeimmat jutut. Myös rikosasioissa tuomioistuimen käsiteltäväksi tulevat tai istuntoon menevät asiat ovat monimutkaistuneet. Näistä syistä johtuen tavoitetta ratkaisujen julistamisesta ei työryhmän keskusteluissa koettu enää ajanmukaiseksi tavoitteeksi.

Sanotun perusteella työryhmä esittää, että työryhmän 1/2003 asettamat näyttöperusteluihin liittyvät menettelylliset laatutavoitteet päivitetäisiin seuraavasti

- 1) tarpeen mukaan asianosaisia informoidaan, mihin kysymyksiin heidän erityisesti tulisi keskittyä loppupuheenvuoroissaan
- 2) näyttöperustelu laaditaan ongelmakeskeisesti siten, että siinä keskitytään käsittelemään näyttöä asian kannalta merkityksellisten riitaisten kysymysten osalta, ja riidattomat seikat

todetaan tuomion perusteluissa siltä osin kuin se on tarpeen kokonaisuuden kannalta²

- 3) asian ratkaisuun vaikuttavaa näyttöä selostetaan siinä laajuudessa kuin seikan merkitys ja riittäisyys vaativat tai rikosasiassa asian laadun edellyttäessä vastauksessa myönnetyn seikan vahvistamiseksi
- 4) näyttöperusteluissa selostetaan vastaanotettujen todisteiden merkitys, ja mikäli todiste on asian ratkaisemisen kannalta merkityksetön, mainitaan tästä lyhyesti perusteluissa³
- 5) näyttöperusteluista tulee ilmetä, miksi johonkin lopputulokseen on päädytty, eli päättelyketjun tulee olla aukoton
- 6) näyttöperustelut kirjoitetaan erityisesti häviävälle osapuolelle eli perusteluissa otetaan kantaa erityisesti valittua lopputulosta vastaan puhuviin argumentteihin ja kerrotaan, miksi lopputulosta puoltavat argumentit ovat olleet painavampia (pro & contra -periaate)
- 7) tuomio jäsenellään riitakysymysten perusteella siten, että jokainen näyttöperustelun osio muodostaa oman selkeän kokonaisuuden ja ratkaisu kirjoitetaan siten ymmärrettävällä kielellä, että myös ulkopuolinen lukija saa helposti selon ratkaisun pääperusteista

2 Ennen näyttöperustelun kirjoittamista tuomarilla tulee olla selvillä, mitkä seikat ovat riitaisia ja mitkä riidattomia. Riita-asioissa riidattomat seikat tulevat sellaisenaan tuomion perustaksi eikä niitä tarvitse käsitellä näytön arvioinnissa. Riidattomat seikat ovat osa asiakokonaisuutta, ja toimivana kirjoitustapana on pidetty sitä, että riidattomat seikat todetaan kysymyksenasettelussa, jonka jälkeen perusteluissa keskitytään sen selostamiseen, millä perusteella riitainen seikka on tullut näytetyksi tai jäänyt näyttämättä.

3 Asian kannalta merkityksettömät todisteet tulisi lähtökohtaisesti rajata pois jo asian valmisteluvaiheessa. Vastaanotetun todisteen merkityksettömyys tulisi näyttöperusteluissa todeta erityisesti niissä tilanteissa, joissa osapuolilla on ollut erimielisyys todisteen merkityksestä. Mikäli todisteen merkityksettömyys asiassa on ilmennyt vasta näyttöä vastaanotettaessa, tulisi myös tämä todeta perusteluissa.

II VASTAAJAN LÄSNÄOLO RIKOSASIASSA

Laatutyöryhmä II/2021

Työryhmän jäsenet

Käräjätuomari Mirja Seppänen, Kainuun käräjäoikeus
(puheenjohtaja)
Käräjätuomari Kirsi Erkkilä, Lapin käräjäoikeus (laatusihteri)
Käräjätuomari Johanna Nevanlinna, Oulun käräjäoikeus
(laatusihteri)
Käräjätuomari Salla Erola, Lapin käräjäoikeus
Käräjätuomari Silja Rissanen, Lapin käräjäoikeus
Käräjätuomari Teija Simula-Moberg, Lapin käräjäoikeus
Käräjäsihteri Jarkko Päiväniemi, Lapin käräjäoikeus
Käräjäsihteri Niina Uusitalo, Lapin käräjäoikeus
Käräjätuomari Anneli Jaakola, Oulun käräjäoikeus
Käräjätuomari Liisa Männikkö, Oulun käräjäoikeus
Käräjätuomari Jyrki Määttä, Oulun käräjäoikeus
Käräjätuomari Pekka Nissilä, Oulun käräjäoikeus
Käräjätuomari Ville Vuorialho, Oulun käräjäoikeus
Käräjäsihteri Maire Fredriksson, Oulun käräjäoikeus
Käräjäsihteri Jenni Mäkitalo, Oulun käräjäoikeus
Käräjäsihteri Maija Sipilä, Oulun käräjäoikeus
Käräjäsihteri Jenna Viinikka, Oulun käräjäoikeus
Hovioikeuden esittelijä Mikko Lindroos, Rovaniemen hovioikeus
Hovioikeuden esittelijä Toni Virranniemi, Rovaniemen hovioikeus
Johtava aluesyyttäjä Leena Hurmala-Kanerva, Syyttäjälaitos,
Pohjois-Suomen syyttäjäalue
Aluesyyttäjä Anna-Leena Farin, Syyttäjälaitos, Pohjois-Suomen
syyttäjäalue
Aluesyyttäjä Miia Holappa, Syyttäjälaitos, Pohjois-Suomen
syyttäjäalue
Aluesyyttäjä Juha Karikoski, Syyttäjälaitos, Pohjois-Suomen
syyttäjäalue
Aluesyyttäjä Emilia Mourujärvi, Syyttäjälaitos, Pohjois-Suomen
syyttäjäalue
Rikoskomisario Nina Similä, Oulun poliisilaitos
Asianajaja Mari Hyrkäs, Asianajotoimisto Laki-Forum Oy
Asianajaja Katri Mäkinen, Asianajotoimisto Katri Mäkinen Oy
VT Jenni Still, Asianajotoimisto Wallen-Leino Oy
OTM Lauri Peltonen, Asianajotoimisto Acteo Oy

1. JOHDANTO

Työryhmän toimeksiantona on ollut vastaajan läsnäolo rikosasiassa. Työryhmä on keskittynyt työssä tarkastelemaan erityisesti vastaajan velvollisuutta olla läsnä rikosasian pääkäsitelyssä käräjäoikeudessa. Työryhmä on kokoontunut kolme kertaa Skypen välityksin ja keskustelua on käyty myös sähköpostitse.

Läsnäolovelvollisuutta on lievennetty 1.1.2019 voimaan tulleella lakimuutoksella. Muutoksella on pyritty muuttamaan sääntelyä vastaamaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja korkeimman oikeuden oikeuskäytäntöä. Uudistus on tuonut tuomioistuimille enemmän harkintavaltaa harkittaessa vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon tarpeellisuutta. Työryhmän keskusteluissa todettiin, ettei käytännössä ole olemassa vakiintunutta tulkintaa siitä, milloin vastaajan läsnäolo on asian selvittämiseksi tarpeen tai milloin asianmiehen edustus on riittävä.

Keskusteluissa korostui tapauskohtainen harkinta läsnäolon tarpeellisuutta harkittaessa. Työryhmän keskustelujen perusteella ei ole muodostettavissa yhtenäistä harkintalinjaa, mutta työryhmä on poiminut erilaisia näkökohtia ohjaamaan harkintaa ottaen huomioon oikeuskäytännön.

Suulliseen käsittelyyn osallistumisesta käyttäen teknistä tiedonvälitystapaa on laadittu raportti jo aiemmin III/2019 (Etäosallistuminen ja videoyhteyden käyttö oikeudenkäynnissä). Tämän vuoksi työryhmä ei ole käsitellyt raportissaan etäosallistumiseen liittyviä kysymyksiä. Poissaolokäsittelyä on myös sivuttu käsiteltävien rikosasioiden yhdessä käsittelyä ja rangaistuksen määräämistä koskevan työryhmän raportissa II/2019 kuten myös rikosasioiden käsittelijän oppaan päivittämisen yhteydessä II/2020.

2. SÄÄNNÖKSET

Vastaajan läsnäoloa oikeudenkäynnissä koskevat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (myöhemmin ROL) 8 luvun säännökset. Vastaajan läsnäoloa koskevia säännöksiä on muutettu viimeksi 1.1.2019 voimaan tulleella uudistuksella (423/2018). Uudet säännökset mahdollistavat vastaajan poissaolon myös vakavimpien rikosten käsittelyssä.

Lähtökohta on, että asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen (ROL 8:1). Vastaajan tuomitseminen rangaistukseen edellyttää, että häntä on henkilökohtaisesti kuultu tai että häntä on edustanut pääkäsittelyssä asiamies (ROL 8:3).

Poikkeuksena edellä mainittuun ovat ROL 8:11:n ja ROL 8:12:n säännökset. ROL 8 luvun 11 §:n 1 momentin mukaan asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan tuomita rikesakko, sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus ja enintään 10 000 euron suuruinen menettämisseuraamus.

ROL 8 luvun 12 §:n mukaan asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan suostumuksella hänen poissaolostaan huolimatta, jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen ja hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen. Rangaistukseksi ei tällöin voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta.

Rikosoikeudenkäyntimenettelyä koskevan uudistuksen esitöissä (HE 82/1995 s. 23–24) on korostettu vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon merkitystä asian selvittämisessä. Taustalla on ajatus siitä, että asianosainen on yleensä jutussa paras tietolähde. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan c kohdan mukaan vastaajalla on oikeus olla henkilökohtaisesti läsnä tai puolustautua itse valitse-

mansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä. Toisaalta merkittävä osa rikosasioista on niin selviä, ettei vastaajan henkilökohtainen läsnäolo ja kuuleminen pääkäsittelyssä ole tarpeen. Poissaolokäsittelysäännösten säätämisen taustalla on ollut rikosprosessin keventäminen ja tehokkuus sekä osin myös prosessiekonomiset syyt.

Olellainen muutos 1.1.2019 voimaan tulleessa uudistuksessa on ollut se, että ROL:iin otettiin nimenomainen säännös siitä, että täysi-ikäisten vastaajien osalta riittää tietyissä tilanteissa myös se, että häntä on pääkäsittelyssä edustanut asiamies. Lakivaliokunnan mietinnön (LaVM 2/2018 s. 7) mukaan lievennysten tavoitteena on ollut vähentää syytetyn poissaolosta johtuvia istuntojen peruuntumisia ja siten tehostaa rikosprosessia sekä lyhentää oikeudenkäyntien kestoa. Peruuntuneista istunnoista aiheutuu merkittäviä haittoja mm. oikeudenkäyntien viivästymisinä, tarpeettomina kustannuksina ja muiden asianosaisten tarpeettomina käynteinä tuomioistuimissa.

Lakivaliokunnan mietinnön (LaVM 2/2018 s. 8) mukaan myös psykologisten seikkojen kannalta on merkityksellistä, että rikoksesta syytetty on läsnä konkreettisesti oikeuden istunnossa ja joutuu siten hyväksymään tekonsa seurauksia. Lisäksi myös uhrien kannalta voi joissain tapauksissa olla merkityksellistä, että uhrit näkevät syytetyn joutuvan teostaan oikeuden eteen ja pääsevät myös käsittelemään mahdollisia tekijään liittyviä traumoja. Ilmeisesti nämä voisivat olla laissa tarkoitettuja muita syitä.

On muistettava, että syyttäjällä on joka tapauksessa näyttötaakka riippumatta siitä, velvoitetaanko vastaaja tulemaan paikalle henkilökohtaisesti vai ei. Edellytyksenä siis on, että vastaajan poissaolosta huolimatta asia tulee selvitettyksi riittävällä varmuudella siten, ettei vastaajan syyllisyydestä jää syyksi lukevassa tuomiossa vartenotettavaa epäilyä.

3. OIKEUSKÄYTÄNTÖÄ⁴

KKO:2006:50 Vastaajaa syytettiin siitä, että hän oli lääkärintuomissaan tuottamuksellisesti rikkonut virkavelvollisuutensa. Vastaaja oli esitutkinnassa kiistänyt epäilyt syyllistymisestään rikokseen. Haastehakemuksessa syyttäjä oli nimennyt syytteen tueksi useita todistajia kuultaviksi vastaajan menettelystä ja sen lääketieteellisestä arvioinnista sekä esittänyt useita kirjallisia todisteita, muun muassa asiantuntijalausuntoja. Korkein oikeus katsoi, ettei asiaa olisi saanut käräjäoikeudessa tutkia ja ratkaista vastaajan poissa ollessa. (Ään.)

VaaHO 16.9.2021 R 21/801 Hovioikeus oli viran puolesta tutkinut sen prosessinedellytyksen, onko syyteasia voitu käsitellä käräjäoikeudessa vastaajan poissaolosta huolimatta. Hovioikeus on todennut, että tuomioistuimen tulee ensin arvioida, voidaanko

4 Toim.huom.: Työryhmän työskentelyn päätyttyä ja ennen laaturaportin julkaisemista korkein oikeus on antanut ratkaisun 2022:34, jossa on käsitelty vastaajan poissaolokäsittelyn edellytyksiä ja tämän henkilökohtaisen läsnäolon tarvetta. Asiassa on ollut kysymys vastaajan esitutkinnassa kiistämistä rattijuopumuksesta, huumausaineen käyttörikoksesta, kolmesta kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudesta ja näpistyksestä. Rattijuopumuksen ja huumausaineen käyttörikoksen vastaaja oli kiistänyt esitutkinnassa todeten, ettei keksi muuta syytä kuin että hänen entinen miehensä olisi yön aikana myrkyttänyt hänet jollakin aineella. Vastaaja on tunnustanut kuljetaneensa henkilöautoa todeten hänellä kuitenkin olevan ruotsalainen ajokortti. Korkein oikeus totesi, että esitutkinta-aineiston perusteella vastaaja oli poliisin toimesta pysäytetty ajosta ja tämän verestä oli asiassa esitetyn selvityksen todettu huumausaineita. Esitetyn näytön katsottiin antavan siinä määrin vahvan näytön huumausainneiden nauttimisesta, että vastaajan esitutkinnassa esittämä tarkemmin yksilöimätön kiistoperuste ei synnyttänyt tarvetta hänen henkilökohtaiseen kuulemiseensa eikä muodostanut estettä poissaolokäsittelylle. Aineistosta on myös ilmennyt, että vastaaja on ollut tekojen aikana poliisin määräämässä ajokiellossa ja vastaajan kiistäminen esitutkinnassa on ollut selvästi asiaan vaikuttamaton.

Näpistykseen osalta näyttönä oli vedottu valvontakameran tallenteeseen ja asianomistajan tekemään anastusilmoitukseen. Vastaaja oli esittänyt esitutkinnassa väitteen tuotteen palauttamisesta ennen kassalle saapumista. Tältäkin osin korkein oikeus katsoi, että vastaajan kiistämisen perustetta ja sen luotettavuutta muuhun näyttöön nähden oli mahdollista arvioida tyydyttävästi vastaajaa henkilökohtaisesti kuulematta eikä vastaajan henkilökohtainen läsnäolo ollut tarpeen. Asiassa ei ollut myöskään ilmennyt sellaisia vastaajan henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyviä tai muita erityisiä seikkoja, jotka olisivat edellyttäneet hänen kuulemistaan henkilökohtaisesti. Näin ollen vastaaja oli voitu kutua pääkäsitteilyyn uhalla, että asia voidaan tutkia ja ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta.

asiaa pitää siinä määrin selvitettyinä, ettei vastaajan läsnäolo asian selvittämiseksi ole tarpeen. Vastaajan suostumukselle voidaan antaa merkitystä vasta, kun on todettu, että asia voidaan selvittää riittävästi tämän poissa ollessa. Vastaaja oli esitutkinnassa ja asiamehensä välityksin myös pääkäsitteilyssä kiistänyt koskettelleensa asianomistajaa sopimattomasti ja lisäksi tienneensä tämän ikää. Nämä kiistämisperusteet huomioon ottaen hovioikeus katsoi, että vastaajan kuuleminen henkilökohtaisesti olisi ollut tarpeen asian selvittämiseksi eli asiaa ei ole voitu pitää siinä määrin selvitettyinä, että se olisi voitu käsitellä ja ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta.

HelHO 31.8.2021 R 20/587 Vastaajan nimellä ja hänen osoitteeseensa oli tilattu kidemäistä ainetta, joka oli Tullin laboratorion lausunnon mukaan osoittautunut 2 grammaksi ketamiinia. Vastaaja oli esitutkinnassa kertonut käsityksensä tapahtumien kulusta, mikä oli vastannut syytteen teonkuvausta. Vastaaja oli kuitenkin esitutkinnassa kiistänyt syyllistyneensä asiassa rikokseen. Asiassa oli ollut käräjäoikeudessa arvioitavana se, oliko vastaaja ollut tietoinen syytteessä tarkoitetusta menettelystä tai olisiko hänen tullut tämä muutoin ymmärtää. Hovioikeus katsoi, että yksinomaan kirjallisen todistelun perusteella ei voitu tehdä luotettavia päätelmiä menettelyn tahallisuudesta ja vastaaja olisi tullut velvoittaa saapumaan käräjäoikeuden pääkäsitteilyyn henkilökohtaisesti.

VaaHO 1.7.2020 R 20/520 Käräjäoikeus oli tuominnut vastaajan kavalluksesta poissaolokäsittelyssä. Hovioikeus kumosi käräjäoikeuden tuomion ja palautti sen takaisin käräjäoikeuteen. Hovioikeus katsoi, ettei käräjäoikeus ollut tuomion perusteluissa selostanut vastaajan esitutkintakertomusta siltä osin kuin siitä olisi ilmennyt vastaajan kiistäneen syyllistyneensä rikokseen. Käräjäoikeus ei ollut myöskään perustellut sitä, minkä vuoksi vastaajan esitutkinnassa kertomilla kiistämisperusteilla ei ollut vaikutusta asian ratkaisemiseen.

VaaHO 2.6.2020 R 20/438 Vastaajaa syytettiin rattijuopumuksesta, liikenne rikkomuksesta ja huumausaineen käyttörikoksesta. Hän oli esitutkinnassa kiistänyt epäillyt rikokset. Käräjäoikeus oli lukenut vastaajan syyksi liikenne rikkomuksen ja huumausaineen

käyttörikoksen ja hylännyt rattijuopumusta koskevan syytteen. Hovioikeus katsoi, että koska vastaaja oli esitutkinnassa perustellut kiistämistään, näissä olosuhteissa asiaa ei olisi saanut tutkia ja ratkaista vastaajan poissaollessa.

VaaHO 21.11.2019 R 19/904 Vastaaja oli jo esitutkinnassa vedonnut vastatosisiekkana siihen, että hänellä oli syytteessä mainittuihin lääkeaineisiin lääkemääräykset, eikä vastaajan voitu katsoa myöntäneen häneen kohdistunutta rikosepäilyä. Käräjäoikeus oli käsitellyt jutun vastaajan poissa ollessa. Hovioikeus katsoi, ettei käräjäoikeuden olisi tullut haastaa vastaajaa pääkäsittelyyn ratkaisun uhalla, kumosi käräjäoikeuden tuomion ja palautti asian käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi.

Itä-Suomen HO 23.9.2019 R 19/352 Syytteen mukaan vastaaja oli pitänyt 40,4 grammaa amfetamiinia hallussaan. Vastaaja oli esitutkinnassa tunnustanut syyllistyneensä huumausainerikokseen, mutta asiassa oli ollut riitaa hallussa pidetyn amfetamiinin määrästä. Vastaaja oli teon tehdessään ollut 20-vuotias nuori rikoksen tekijä, jota ei ollut aikaisemmin rikoksista rekisteröity. Syyttäjä oli vaatinut hänen tuomitsemistaan vankeusrangaistukseen. Hovioikeus katsoi, että vastaajan läsnäolo olisi ollut asian selvittämiseksi tarpeen. Asiassa ei ollut siten edellytyksiä poissaolokäsittelylle.

RHO 22.7.2014 R 14/225 Vastaajaa syytettiin muun muassa törkeästä rattijuopumuksesta. Vastaaja oli esitutkinnassa kiistänyt kuljettaneensa ajoneuvoa ja kertonut, että ilmoituksen tehnyt ja todistajana kuultu henkilö oli valehdellut asiassa. Käräjäoikeuden pääkäsittelyssä oli kuultu mainittua todistajaa. Hovioikeus katsoi, että käräjäoikeuden ei olisi tullut ratkaista asiaa kuulematta vastaajaa henkilökohtaisesti pääkäsittelyssä.

4. VASTAAJAN HENKILÖKOHTAINEN LÄSNÄOLO

4.1 VALMISTELUISTUNNOSSA

- vastaaja määrätään saapumaan henkilökohtaisesti sakon uhalla, jos hänen henkilökohtaisen läsnäolonsa katsotaan edistävän asian valmistelua (ROL 8:1.2 mom.)
- yleensä valmisteluistuntoon kutsutaan itse tai asiamies-uhalla

4.2 PÄÄKÄSITTELYSSÄ

- pääsääntö on, että asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen (ROL 8:1.1 mom, HE 82/1995 s.109)
- vastaajan henkilökohtaisella läsnäololla asian selvittämisessä on korostettu merkitys (HE 82/1995 s. 114–115)
- vastaajan henkilökohtaisella läsnäololla osaltaan pyritään tuuden saavuttamiseen
- vastaajaa ei voida tuomita rangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu tai häntä ole edustanut oikeudenkäyntiasiamies pääkäsittelyssä (ROL 8:3:1 mom.) poikkeuksena poissaolokäsittely (ROL 8:11 ja 8:12)
- vastaajan on **aina** oltava henkilökohtaisesti läsnä, jos
 - tuomioistuin katsoo vastaajan läsnäolon asian selvittämiseksi (nimetty kuultavaksi todistelutarkoituksessa) tai muusta syystä tarpeelliseksi (rangaistuksen määrääminen)
 - vastaaja on vangittu (ei tarvitse olla koko istunnon ajan läsnä)

- vastaajaa syytetään rikoksesta, josta maksimirangaistus vähintään 6 vuotta (ei tarvitse olla koko istunnon ajan läsnä)
- vastaaja on alle 18-vuotias ja hänet tuomitaan vankeusrangaistukseen

4.3 MILLOIN VASTAAJAN LÄSNÄOLO ASIAN SELVITTÄMISEKSI ON YLEENSÄ TARPEEN?

- vastaaja kiistänyt rikoksen esitutkinnassa merkityksellisellä näyttöperusteella tai oikeusväitteellä
- vastaaja on nimetty kuultavaksi todistelutarkoituksessa (vaihtoehtoinen tapahtumainkulku, vastaajan kertomuksen vertaaminen muiden todistelutarkoituksessa kuultujen henkilöiden antamiin kertomuksiin) tai seuraamusharkintaan liittyen
- mitä enemmän pääkäsittelyssä tullaan ottamaan näyttöä vastaan, sitä tarpeellisempaan vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa on lähtökohtaisesti pidettävä

4.4 MUUT TILANTEET

- lähtökohtaisesti käsittelyajankohtana alle 18-vuotias vastaaja veloitetaan saapumaan henkilökohtaisesti paikalle sakkojuuissakin

5. VASTAAJAN KUTSUMINEN ITSE TAI ASIAMIES -UHALLA

- vastaajaa ei voida muussa kuin poissaolokäsittelyssä (ROL 8:11 ja 8:12) tuomita rangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu tai ellei häntä ole edustanut oikeudenkäyntiasiamies pääkäsittelyssä (ROL 8:3)
- on selvää, että vastaajalla on aina oikeus olla käsittelyssä läsnä
- vastaajalle voidaan tuomita uhkasakko, jos asiamieskään ei saavu istuntoon

- jos henkilötodistelua esitetään, vastaaja kutsutaan käytännössä usein henkilökohtaisesti itse tai asiamiehen edustamana
- vastaaja on esitutkinnassa kiistänyt menettelyn (näyttöväite) tai väittänyt ettei ole syyllistynyt rikokseen (oikeusväite)
- tilanteessa, jossa syyttäjä ei ole nimennyt vastaajaa kuultavaksi eikä vastaajan läsnäololle arvioida olevan muutakaan tarvetta, voidaan käyttää itse/asiamies kutsutapaa, jolloin osaltaan asiamiehen tehtäväksi voi jäädä vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon tarpeen arviointi
- käräjäoikeudella/syyttäjällä on tiedossa, että vastaajalla on avustaja
- itse tai asiamies -uhalla kutsuminen on tarkoituksenmukaista esimerkiksi myös tilanteissa, joissa kyse lähinnä korvausvaatimuksista
- jos vastaaja ei ole henkilökohtaisesti paikalla, ei myöskään hänen esitutkintakertomukseensa voi vedota näyttönä (ks. kuitenkin ROL 6:6)

6. POISSAOLOKÄSITTELYN EDELLYTYKSET

- poissaolokäsittely on poikkeus ROL 8 luvun 3 §:ssä lausutusta pääsäännöstä
- asian käsitteleminen ja ratkaiseminen vastaajan poissaolosta huolimatta edellyttää aina tapaus- ja vastaajakohtaista kokonaisuarkintaa
- asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos vastaajan läsnäolo asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja hänet on sellaisella uhalla kutsuttu istuntoon. Tällöin käsittelyyn ei tarvita myöskään avustajaa paikalle.

- ROL 8:11 tilanteessa voidaan tuomita rikesakko, sakkoa tai enintään 3 kk vankeusrangaistus ja enintään 10 000 euron suuruinen menettämisseuraamus
- ROL 8:12 tilanteessa edellytetään, että vastaaja on antanut kirjallisen suostumuksen poissaolokäsittelyyn. Rangaistukseksi voidaan tuomita enintään 9 kk vankeutta. Jos vastaaja ei palauta kirjallista suostumusta, hänen on saavuttava istuntoon henkilökohtaisesti sakon uhalla
- huomioitava, että vastaaja tietoisesti ja vapaaehtoisesti luopuu läsnäolo-oikeudestaan. Vastaaja siis vain kutsutaan sillä uhalla, että asia voidaan käsitellä ja ratkaista siinä tapauksessa, ettei hän saavu paikalle
- poissaolokäsittelyssä puheenjohtaja selostaa, mitä poissaoleva vastaaja on esitutkinnassa asiassa kertonut ja tämä tulee vastaajan vastaukseksi asiassa (ROL 6:6)

6.1 MILLOIN VASTAAJAN LÄSNÄOLO ASIAN SELVITTÄMISEKSI EI YLEENSÄ OLE TARPEEN?

- vastaaja tunnustanut teon esitutkinnassa ja kertomus ollut riittävän yksityiskohtainen
- vastaaja ollut humalassa, ei muistanut esitutkinnassa tapahtumista mitään
- vastaaja ei ole suostunut esitutkinnassa vastaamaan esitettyihin kysymyksiin
- riitainen kysymys oikeudenkäynnissä koskee ainoastaan oikeuskysymystä (ei tahallisuus)
- riitainen kysymys koskee sellaista seikkaa, josta asianosainen ei voi tietää mitään
- asiassa vastaanotettava näyttö ei ole ristiriitaista esim. veren alkoholipitoisuudesta esitetty laboratoriolausunto tms.

6.2 MUUT TILANTEET?

- itse tai asiamies – uhalla tai poissaolokäsittelyssä (ROL 8:11 ja 8:12) harkinnassa voi ottaa huomioon vastaajan aiemmat haastamistilanteet (onko käyttänyt aiemmin avustajaa, onko palauttanut suostumuksen jne.)
- syyttäjä esittänyt info-lehdellä poissaolokäsittelyä, mutta tuomioistuimien pitää vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa tarpeellisenä esimerkiksi sen vuoksi, että syyttäjän seuraamuskananotto poikkeaa tavanomaisesta rangaistuskäytännöstä -> kutsutaan henkilökohtaisesti
- vastaaja tunnustanut teon esitutkinnassa, mutta kiistänyt sen ennakkovastauksessa -> kutsutaan henkilökohtaisesti
- syyttäjä ei ole nimennyt vastaajaa todistelutarkoituksessa kuultavaksi ja tuomioistuimien haastanut vastaajan poissaolouhalla, mutta asianomistaja nimeää vaatimuskirjelmässä vastaajan kuultavaksi -> kutsutaan henkilökohtaisesti
- vastaaja nimeää itsensä ennakkovastauksessa kuultavaksi -> uutta kutsua ei tarvita. Jos vastaaja jää saapumatta istuntoon, tapauskohtaisesti harkittava se, voidaanko asia käsitellä vastaajan poissaolosta huolimatta vai lykätäänkö käsittelyä vastaajan kuulemiseksi
- asianomistajan korvausvaatimukset saapuvat tuomioistuimelle vastaajan poissaolouhkaisen haastamisen jälkeen. Vaatimukset tulee antaa joka tapauksessa vastaajalle tiedoksi. Harkittava, voidaanko vaatimukset käsitellä vastaajan poissaolosta huolimatta, pitääkö korvausvaatimukset erottaa käsiteltäväksi siviiliasiain käsittelyjärjestyksessä vai jättää rikosasiassa tutkimatta, jolloin asianomistaja voi saattaa asian vireille siviiliprosessissa
- vastaaja kutsuttu poissaolouhalla istuntoon ja ennen istuntoa hän ilmoittaa laillisesta esteestä (esim. sairaus). Tällöin harkittava, onko vastaajan ilmoittamaa syytä pidettävä laillisena esteenä ja onko pääkäsittely sen vuoksi peruutettava.

III ASIANOMISTAJAN JA HÄNEN LÄHEISENSÄ ROOLI TODISTELUSSA

Laatutyöryhmä III/2021

Työryhmän jäsenet

Käräjätuomari Anne Muranen, Lapin käräjäoikeus (puheenjohtaja)
 Käräjätuomari Kaisa Teivaanmäki, Kainuun käräjäoikeus
 Käräjätuomari Vilho Niiranen, Lapin käräjäoikeus
 Käräjätuomari Silja Rissanen, Lapin käräjäoikeus
 Käräjätuomari Essi Kannianen, Oulun käräjäoikeus
 Käräjätuomari Emmi Keränen, Oulun käräjäoikeus
 Käräjätuomari Heikki Sneck, Oulun käräjäoikeus
 Käräjäsihteeri Maija Sipilä, Oulun käräjäoikeus
 Hovioikeudenneuvos Anu Pogreboff,
 Rovaniemen hovioikeus (laatusihteeri)
 Hovioikeudenneuvos Marjo Juotasniemi, Rovaniemen hovioikeus
 Hovioikeuden esittelijä Anniina Kaartometsä, Rovaniemen hovioikeus
 Aluesyyttäjä Jenni Kivijärvi, Syyttäjälaitos,
 Pohjois-Suomen syyttäjälue
 Aluesyyttäjä Eeva-Maria Pohjola, Syyttäjälaitos,
 Pohjois-Suomen syyttäjälue
 Aluesyyttäjä Emilia Välimaa, Syyttäjälaitos, Pohjois-Suomen
 syyttäjälue
 Asianajaja Ritva Hiukka, Asianajotoimisto Hiukka & Sandström Oy
 Asianajaja Heli Sandström, Asianajotoimisto Hiukka & Sandström Oy
 Asianajaja Jani Vuoti, Asianajotoimisto Lapsiasiaain Lakitalo Oy
 Johtava julkinen oikeusavustaja Matti Paldanius,
 Lapin oikeusaputoimisto
 Lakimies Inka Alvila, Asianajotoimisto Katri Mäkinen Oy
 Rikoskomisario Jan Sormunen, Oulun poliisilaitos

1. TYÖRYHMÄN TEHTÄVÄ

Työryhmän aihe ”Asianomistajan ja hänen läheisensä rooli todistelussa” on tullut esille laatupäivillä rikosasioiden käsittelijän oppaan päivituksen yhteydessä. Työryhmä on kokoontunut skype-yhteyksin 17.5.2021, 31.8.2021 ja 8.10.2021. Työryhmä on koostunut poliisin, syyttäjän, käräjäoikeuksien, hovioikeuden, asianajajien ja julkisten oikeusavustajien edustajista. Työryhmässä keskusteltiin erityisesti asianomistajan kuulemiseen liittyvistä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun muutoksista, jotka pohjautuvat osin eurooppalaiseen sääntelyyn rikoksen uhrin oikeuksista⁵.

2. ASIANOMISTAJAN JA HÄNEN LÄHEISENSÄ KUULEMINEN ESITUTKINNASSA

Esitutinnan osalta on huomattava, että henkilöiden prosessuaalinen asema ei ole niin selkeä kuin rikosoikeudenkäynnissä. Esitutinnan edistyessä henkilöiden prosessuaalinen asema voi muuttua. Aina ei ole myöskään täysin selvää, ketä voidaan pitää ilmoitetun rikoksen asianomistajana. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että käytännön ohjeeksi esitutkintaa aloitettaessa riittää nyrkkisääntö, että asianomistajalla tarkoitetaan rikoksella välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltijaa⁶.

5 Muun muassa Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta; Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta; Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/92/EU, annettu 13 päivänä joulukuuta 2011, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvostopuitepäätöksen 2004/68/YOS korvaamisesta

6 Fredman ym: Esitutkinta ja pakkokeinot, Helsinki 2020, s. 173.

Esitutkinnassa asianomistaja on aina asianosainen, samoin kuin hänen laillinen edustajansa (ETL 2.5)⁷. Vajaavaltaista asianomistajaa esitutkinnassa edustaa huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja, joka yleensä esittää kuulustelussa vaatimukset. Rikoksen selvittämiseksi esitutkinnassa voidaan harkinnan mukaan kuulla myös alle 15-vuotiasta asianomistajaa⁸. Jos kuulusteltava on alle 15-vuotias, hänen huoltajallaan, edunvalvojaltaan tai muulla edustajalla on oikeus olla läsnä kuulusteluissa. 15 vuotta täyttäneen vajaavaltaisen laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jos hän saisi tutkittavana olevaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n mukaan käyttää puhevaltaa vajaavaltaisen sijasta tai ohella. Laillisen edustajan läsnäolo kuulustelussa voidaan kuitenkin kieltää, jos tätä epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä (ETL 7:14). Lailliselle edustajalle on eräin poikkeuksin⁹ myös ilmoitettava vajaavaltaisen kuulustelusta (ETL 7:15). Alle 18-vuotiasta on esitutkinnassa kohdeltava hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (ETL 4:7). Tutkinnanjohtajan on myös tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämiseksi esitutkintaa varten alle 18-vuotialle asianosaiselle. Edunvalvoja on määrättävä, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan mää-

7 Näin myös Tolvanen, Asianomistaja-asianosaisista ja asianomistajatodistajista. DL 2/2016, s. 202.

8 Tällöin on kiinnitettävä huomiota myös ETL 9:4 jäljempänä selostettuun vaatimukseen kuulustelun tallentamisesta ääni- ja kuvataallenteeseen.

9 Jos laillista edustajaa ei kyetä tavoittamaan tai jos ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen eivät rikostutkinnallista syistä ole mahdollista.

rääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8)¹⁰. Edunvalvojaksi määrättyllä on oikeus palkkioon¹¹.

Esitutkinnassa asianomistajan, tämän laillisen edustajan ja asiamiehen on pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa tutkittavasta asiasta ja vastatessaan esitettyihin kysymyksiin (ETL 7:6)¹². Asianomistajan totuusvelvollisuus on niin sanottu negatiivinen totuusvelvollisuus eli hänellä ei ole oma-aloitteista ilmaisovelvollisuutta.¹³ Jos asianomistaja ei halua esitutkinnassa lausua mitään tai vastata tiettyyn kysymykseen, häntä ei voi siihen pakottaa¹⁴. Jos asianomistaja haluaa kertoa itse tai vastata kysymyksiin, hänen pitää puhua totta. Totuusvelvollisuus on olemassa kuulusteltaessa asianomistajaa hänen vaatimuksistaan tai todistelutarkoituksissa.

10 Edunvalvoja on määrätty mm. tilanteissa, joissa

- asianomistajina lapsi ja hänen huoltajansa, epäiltynä hänen toinen huoltajansa
- asianomistajana lapsi ja epäiltynä hänen molemmat huoltajansa
- asianomistajana lapsi ja epäiltynä lapsen kanssa samassa taloudessa asunut huoltajan avopuoliso

Mikäli epäiltynä on toinen huoltaja ja edunvalvoja on siten määrätty, toisen vanhemman rooliksi on käytännössä kirjattu asianomistaja.

11 Palkkion määrätymisperusteisiin on otettu kantaa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2018:69. Oikeuskäytännössä on edelleen katsottu, että laissa ei ole sellaista säännöstä, jonka perusteella rikosasian hävinnyt vastaaja voitaisiin velvoittaa korvaamaan valtiolle sen varoista maksettu edunvalvojan palkkio (RHO 12.6.2020 nro 181).

12 Pääsääntö on, että kuulusteltava on itse läsnä kuulusteluissa. Tietyin edellytyksin asianomistajaa ja todistajaa voidaan kuulla puhelimitse taikka muulla tiedonsiirtovälineellä ja asianomistajaa lisäksi asiamiehen välityksellä (ETL 7:1). Näin toteutettu kuulustelu jää kuitenkin perätöntä lausumaan koskevien rangaistussäännösten ulkopuolelle. Mahdollista kuitenkin on, että vääriä tietoja antamalla vaikeutetaan poliisin toimintaa rikoslain 16:4 niskoittelua poliisia vastaan koskevan tunnusmerkistöissä todetulla tavalla.

13 Vaikenevaa asianomistajaa vastaan ei esitutkinnassa voida myöskään käyttää pakkokeinoja eikä kääntyä tuomioistuimen puoleen, jotta asianomistaja saataisiin ilmaisemaan syyllisyyden selvittämiseksi tärkeä seikka. Asianomistaja voidaan kuitenkin ETL 6:2 nojalla noutaa esitutkintaan, jos hän laiminlyö velvollisuuttaan saapua esitutkintaan.

14 Oikeuskirjallisuudessa (Fredman ym., s. 175) on myös todettu, että asianomistajana esitutkinnassa kuultavaan sovelletaan myös oikeudenkäymiskaaren 17:18:stä ilmenevää itsekriminointisuoja.

Esitutkinnassa asianomistaja (samoin kuin hänen laillinen edustajansa ja asiamiehensä) voi toisin kuin oikeudenkäynnissä syylistyä perättömään lausumaan (RL 15:2)¹⁵. Ennen kuulustelua asianomistajalle, tämän lailliselle edustajalle ja asiamiehelle onkin ilmoitettava hänen asemansa esitutkinnassa, totuusvelvollisuudesta ja perättömästä lausumasta säädetystä rangaistusuhasta (ETL 7:10.3). Asianomistajalla on oikeus käyttää esitutkinnassa avustajaa (ETL 4:10). Asianomistajalle on ennen kuulustelua ilmoitettava tästä oikeudesta sekä siitä, milloin hänelle voidaan esitutkintaa varten oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun nojalla määrätä oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö¹⁶. Asianomistajan avustajalla ja tukihenkilöllä on oikeus olla läsnä asianomistajan kuulustelussa, ellei tutkinnanjohtaja sitä painavista rikostutkinnallista syistä kiellä (ETL 7:12).

Esitutkintaviranomaisen on ilman aiheetonta viivytystä arvioitava, onko asianomistaja asiaa esitutkinnassa¹⁷ tai oikeudenkäynnissä käsiteltäessä erityisen suojelun tarpeessa¹⁸ sekä arvioitava asianomistajan suojelemiseksi tarpeellisia toimenpiteitä (ETL 11:9a). Esitutkintaviranomainen voi päätyä siihen, että

15 Ks. KKO 1987:93

16 Esityksen oikeudenkäyntiavustajan määräämisestä tuomioistuimelle voi tehdä myös tutkinnanjohtaja tai syyttäjä, ks. ETL 4:10.3.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luku 1 a § (14.6.2013/436)

Tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja, silloin kun asianomistajalla on vaatimuksia syyttäjän ajamassa asiassa, oikeudenkäyntiä varten:

- 1) rikoslain (39/1889) 20 luvussa tarkoitetussa seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana;
- 2) rikoslain 21 luvun 1–6 ja 6 a §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna;
- 3) henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

Ks. myös KKO 2020:39.

17 Esitutkinnassa erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan kuulustelu on suoritettava ETL 7:21 mukaan.

18 Arvioinnissa otetaan huomioon asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu sekä asianomistajan käsitys toimenpiteen tarpeellisuudesta (ETL 11:9a).

asianomistajan suojelemiseksi hänen kuulustelunsa tallennetaan todisteena käyttämistä varten¹⁹. Lisäksi tulevaa oikeudenkäyntiä varten esitutkintaviranomainen arvioi, toimitetaanko suullinen käsittely tuomioistuimessa suljetuin ovin ja tuleeko asianomistajan kuuleminen suorittaa vastaajan läsnä olematta tai näkösuojan takaa (OK 17:51) taikka teknistä tiedonvälitystapaa apuna käyttäen (OK 17:52). Lisäksi esitutkintaviranomaisen on välitettävä erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan yhteystiedot asianomistajien tukipalvelujen tarjoajalle, mikäli asianomistajan tähän suostuu (ETL 4:10.3). Poliisi arvioi suojelun tarpeen täyttämällä aina sitä varten laaditun lomakkeen²⁰ ja toimittaa sen syyttäjälle, joka infolehdellä ilmoittaa suojelun tarpeesta käräjäoikeudelle²¹.

Kuulustelutilaisuuden tallentaminen ääni- ja kuvallenteeseen on aina mahdollista. Kuulustelu on tallennettava joko kokonaan tai osittain, mikäli siihen on asian laatuun tai kuulusteltavan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen syytä kuulustelun suorittamistavan, kuulustelun aikaisten tapahtumien tai kuulusteltavan kertomuksen jälkikäteistä todentamista varten. Asianomistajan ja todistajan kuulustelun tallentaminen on välttämätöntä, mikäli kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää oikeudenkäynnissä todisteena eikä kuulusteltavaa tämän nuoren iän tai henkisen toiminnan häiriintymisen vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle. Lisäksi kuulustelu tallennetaan, jos kuulusteltava on:

19 Työryhmässä todettiin, että kuulustelun tallentaminen on ollut käytännössä hyvin harvinaista, kun kuultava on ollut yli 15-vuotias.

20 Lomake on liitteenä sisäministeriön julkaisussa 14/2016: Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Julkaisun pysyvä osoite on <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-324-091-9>.

21 Arviointilomakkeen tiedot eivät kuulu epäillyn tiedonsaantioikeuden piiriin, jos niillä ei voi olla vaikutusta rikosprosessin lopputulokseen. Tämän vuoksi lomaketta ei yleensä tulisi toimittaa käräjäoikeudelle.

- 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu
- rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5,6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 15-17 -vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi
- rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

Kuulustelussa on otettava huomioon kuulusteltavan kehitystason asettamat erityisvaatimukset kuulustelumenetelmille, kuulusteluun osallistuvien henkilöiden määrälle ja muille kuulusteluolosuhteille. Tallentamisesta on ilmoitettava kuulusteltavalle (ETL 9:3–4). Mikäli kuulustelua on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista. Kuulustelija voi kuitenkin määrätä, että kysymykset on esitettävä kuulustelijan välityksellä kuulusteltavalle. Syyttäjälle on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelutilaisuudessa ja hänellä on oikeus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle itse tai kuulustelijan välityksellä.

3. ASIANOMISTAJA OIKEUDENKÄYNNISSÄ

Asianomistajan asema rikosprosessissa vaihtelee. Harvemmin kysymys on syytettä itse ajavasta asianomistajasta, useimmiten syytettä ajaa syyttäjä. Asianomistaja voi yhtyä syyttäjän syytteeseen sekä esittää rikokseen perustuvia korvausvaatimuksia tai esittää pelkän korvausvaatimuksen. Joskus asianomistaja ei rikosjutussa esitä lainkaan vaatimuksia. Kysymys voi olla siitä, ettei hänellä ole korvausvaatimuksia taikka siitä, että asianomistaja ja vastaaja ovat ennen oikeudenkäyntiä sopineet asian tai asianomistaja esittää korvausvaatimuksensa erillisessä oikeudenkäynnissä.

Vuoden 2016 alusta voimaan tulivat uudet todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevat säännökset (L 732/2015). Asianomistajan asemaan tehtiin merkittävä muutos. Jos asianomistajalla ei ole vaatimuksia, häntä kuultellaan todistajana (OK 17:29.2, jäljempänä asianomistajatodistaja) eli häneen sovelletaan oikeudenkäynnissä lähtökohtaisesti todistajaa koskevia säännöksiä. Asianomistajana asianomistajaa pidetään aina silloin, kun hän esittää vaatimuksia²² oikeudenkäynnissä riippumatta siitä, ajaako hänen vaatimuksiaan syyttäjä vai onko kysymys pelkästään syytteeseen yhtymisestä. Viimeksi mainitussa tilanteessa asianomistajaa kuullaan oikeudessa asianosaisena asian selvittämiseksi. On myös huomattava, että asianomistajan asema voi kesken oikeudenkäynnin muuttua, mikäli hän peruuttaa vaatimuksensa tai esittää vaatimuksensa kesken oikeudenkäynnin.

Erityistilanteet: Asianomistajan korvausvaatimukset on erotettu käsiteltäväksi erillisessä oikeudenkäynnissä. Asianomistaja ilmoittaa esittävänsä vaatimuksensa myöhemmässä oikeudenkäynnissä.

Sekä asianomistajaa asianosaisena että asianomistajatodistajaa koskee velvollisuus saapua tuomioistuimeen kuultavaksi todistelutarcoituksessa (OK 17:9.1)²³. Kutsussa on ilmoitettava istunnon ajan ja paikan lisäksi mahdolliset poissaoloseuraamukset ja tieto siitä, että kutsutulla on mahdollisuus saada ennakolta korvausta matka- ja toimeentulokustannuksistaan (OK 17:41).

22 Asianomistaja vaatimuksella tarkoitetaan sekä rangaistus- että korvausvaatimuksia.

23 Sillä, onko kuultavalla vaihtelovelvollisuus taikka aikooko hän käyttää vaihtelooikeuttaan, ei ole saapumisvelvollisuuden kannalta merkitystä.

Työryhmässä esitettiin, että erityisesti silloin kun asianomistajalla ei ole avustajaa, häntä tulisi tietyissä tilanteissa viimeistään kutsussa informoida hänen kuulemiseensa liittyvistä vaihtoehtoista. Tällöin tarpeelliset järjestelyt voidaan tehdä hyvissä ajoin ennen pääkäsittelyä ja asianomistaja ei joudu turhaan jännittämään kuulemistaan. Toisaalta katsottiin, että henkilökohtainen kuuleminen on aina paras vaihtoehto ja informointi voi johtaa pyyntöihin tapauksissa, joissa ei ole edellytyksiä toimittaa kuulemistä erityisjärjestelyin. Informointi edellyttäneesi tapauskohtaista harkintaa.²⁴

Alle 15-vuotiasta tai sitä, jonka henkinen toiminta on häiriintynyt kuullaan oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti vain, jos (OK 17:27 ja 30 §) tuomioistuim harkitsee tämän soveliaaksi ja jos kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys ja kuuleminen ei todennäköisesti aiheuta kuultavalle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. Suullinen käsittely voidaan toimittaa kokonaan tai osaksi yleisön läsnä olematta, jos asiassa kuullaan alle 15-vuotiasta tai henkilöä, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu taikka erityisen suojelun tarpeessa olevaa henkilöä (OikJulkL 15 §). Asianosaisen ja todistajan asemassa olevaa asianomistajaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä näkösuojan takaa taikka asianosaisen tai muun henkilön läsnä olematta, mikäli kysymyksessä on joku OK 17:51 tarkoitettu tilanne²⁵. Lisäksi asianomistajaa voidaan pääkäsittelyssä kuulla OK 17:52 säädetyissä tilanteissa sellaista teknistä tiedonvälitystapaa apuna käyttäen, jossa is-

24 Liitteenä I Oulun käräjäoikeuden yhdessä Rikosuhripäivystyksen kanssa laatima ohje asianomistajalle. Muiden alueellisten palvelupisteiden sähköpostiosoitteet ovat osoitteessa: <https://www.riku.fi/>.

25 Kuultavan taikka tällaiseen henkilöön OK 17:17.1:ssa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta; jos kuultava muuten jättäisi ilmaisematta, mitä asiasta tietää; jos henkilö häiritsee tai koettaa eksyttää kuultavaa tämän puhuessa taikka, jos rikosasiassa kuultava on muusta kuin 1 kohdassa tarkoitettua syytä erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu.

tuntoon osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys keskenään. Joissakin tilanteissa kuulemisessa voidaan käyttää myös puhelinta.²⁶

Mikäli asianosaisen taikka todistajan asemassa olevaa asianomistajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai sen ulkopuolella taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta eikä asian ratkaisemista tule enää viivyttää, todisteena on mahdollista käyttää esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa. Lisäksi jos syytetyille on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä, seuraavien henkilöiden esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan kuitenkin käyttää todisteena:

- 1) henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt²⁷;
- 2) 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu;
- 3) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitettun seksuaalirikoksen 15–17-vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi; (12.4.2019/489)

26 Videoyhteyttä tai vastaavaa sekä puhelinta on mahdollista käyttää, mikäli kuultava ei sairauden tai muun syyn vuoksi voi saapua henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn, kuultavan henkilökohtaisesta saapumisesta pääkäsittelyyn aiheutuu todisteen merkitykseen verrattuna huomattavia kustannuksia tai huomattavaa haittaa tai kuultavan kertomuksen uskottavuutta voidaan luotettavasti arvioida ilman hänen henkilökohtaista läsnäoloaan pääkäsittelyssä. Videoyhteyttä tai vastaavaa on lisäksi mahdollista käyttää, jos menettely on tarpeen kuultavan taikka tällaiseen henkilöön OK 17:17.1:ssä tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta, kuultava ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt tai rikosasiassa kuultava on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu.

27 OK 17:27 ja 17:30 mukaan tällaisen henkilön kuuleminen asianosaisena tai todistajana on kuitenkin tietyissä tilanteissa mahdollista. Tällöin kuulustelun suorittaa lähtökohtaisesti tuomioistuim (OK 17:48).

4) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa. (12.4.2019/489).

Erityistilanteita: esim. sellaisen asianomistajan esitutkinnassa tallennettu kertomus, joka syytetyn läheinen ja jota ei tavoiteta tai ei ole terveydentilansa vuoksi kykenevä ilmaisemaan tahtoaan tuomioistuimessa. Edunvalvojan määrääminen?

Salissa kuuleminen, kun ajan kulumisen myötä lapsi varttunut. KKO 2008:84, kun edellytykset videotallenteen käytölle eivät ole enää käsillä, videotallennetta ei tule enää hyväksyä todisteeksi.

Lisäksi on huomattava, että rikosuhridirektiivi (2012/29/EU) edellyttää, että erityissuojelua kaipaavien uhrien käytettävissä on oikeudenkäynnin aikana oltava toimenpiteitä sellaisten uhrien yksityiselämää koskevien tarpeettomien kysymysten välttämiseksi, jotka eivät liity itse rikokseen.

Asianomistajaan voidaan kohdistaa editiomääräys, vaikka hän ei haluaisi lausua asiasta mitään. Editiomääräystä ei voida kuitenkaan antaa, jos sillä loukattaisiin asianosaisen läheisen kieltäytymisoikeutta taikka itse- tai läheiskriminointisuoja.²⁸

3.1 ASIANOMISTAJA ASIANOSAISENA

Puhevallan käyttö ja avustaminen

Alaikäisen tai muun holhottavan edustamisesta oikeudessa on säädetty ROL 1:4 ja 4a:ssa sekä OK 12:1–2:ssa. Alaikäisen vajaanvaltaisen edunvalvoja ovat huoltajina hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 3 § 1 momentti). Alaikäisen lapsen huoltaja voidaan kuitenkin vapauttaa huoltajan edunvalvojan tehtävästä ja

²⁸ Rautio-Frände: Todistelu – oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Keuruu 2020 s. 280.

tarvittaessa määrätä alaikäiselle edunvalvoja (HolhL 4.1 §, Holh 32.2 §²⁹). Täysi-ikäisen vajaanvaltaisen laillisena edustajana toimii edunvalvoja (HolhL 4.2 §). Edunvalvojalle voidaan myös määrätä sijainen, jos edunvalvoja on tilapäisesti estynyt hoitamaan tehtävänsä esim. sairauden tai jääviyden vuoksi. Edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten voidaan määrätä myös OK 12:4a perusteella. Edunvalvojan määräämistä koskeviin päätöksiin olisi selvyiden vuoksi hyvä mainita, että vajaanvaltaisen puhevaltaa ei enää käytä hänen laillinen edustajansa siinä asiassa, johon edunvalvoja on määrätty³⁰.

Asianosaisena olevalle asianomistajalle voidaan ROL 2 luvun perusteella määrätä myös oikeudenkäyntiavustaja ja tukihenkilö, mikäli kysymys on ROL 2:1a:n tarkoittamista tilanteista. Tukihenkilö voidaan määrätä myös OK 17:27 tarkoittamassa tilanteessa.

Kun asianomistaja kutsutaan oikeudenkäyntiin, tuomioistuimen olisi otettava huomioon erityisen suojelun tarve ainakin niiden asianomistajien osalta, joilla ei ole avustajaa. Asianomistajaa on myös syytä muistuttaa hänen oikeudestaan saada ROL:n mukainen oikeudenkäyntiavustaja. Mikäli asianomistajalla on avustaja, avustajan tulee lähtökohtaisesti selvittää, millaisia järjestelyjä erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan osallistuminen oikeudenkäyntiin edellyttää. Tuomioistuimen tulisi myös hyvissä ajoin ennen oikeudenkäyntiä ilmoittaa asianomistajalle, miten hänen kuuleminensa järjestetään.

²⁹ HolhL 32 § sisältää luettelon niistä tilanteista, joissa lapsen tai vajaanvaltaisen etu on ristiriidassa edunvalvojan kanssa. Säännöksen 5 momentista ilmenee, että luettelo ei ole tyhjentävä.

³⁰ Jossakin tapauksessa edunvalvojan lisäksi huoltaja oli esittänyt vaatimuksia asiassa.

Todistelu

Asianomistajalla on niin sanottu negatiivinen totuusvelvollisuus (OK 17:26). Hänen ei ole pakko oikeudenkäynnissä kuultuna lausua mitään, mutta jos hän suostuu lausumaan, hänen on pysyttävä totuudessa. Asianomistajaan eivät myöskään sovellu rikoslain 15 luvun säännökset rikoksista oikeudenkäyttöä vastaan eli häntä ei voida tuomita perättömän lausuman antamisesta³¹. Perättömän lausuman antaminen voidaan ottaa huomioon todisteluharkinnassa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 ja 6 §:ien nojalla.

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty erilaisia kannanottoja siitä, onko asianosaisen asemassa olevalla asianomistajalla oikeus kieltäytyä todistamasta oikeudenkäymiskaaren 17:17:n perusteella. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että kyseisen säännöksen voidaan katsoa koskevan todistamista yleensä, jolloin myös asianosaisen asemassa olevalla asianomistajalla olisi oikeus kieltäytyä todistamasta sanotun pykälän perusteella³². Näin ollen hänen esitutkintakertomustaan ei voitaisi käyttää asiassa todisteena. Selvää kuitenkin on, että oikeudenkäymiskaaren 17:18.2 säännös vaitiolo-oikeuden murtamisesta koskee vain todistajana kuultavaa asianomistajaa. Näin ollen asianosaisen asemassa olevan asianomistajan vaitiolo-oikeutta ei voitaisi lainkaan poistaa. Oikeuskirjallisuudessa on epäilty, että tämä voisi johtaa näennäisten vaatimusten esittämiseen rikosprosessissa. Toisaalta oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että lain esityöt antavat tukea sellaiselle tulkinnalle, että asianosaisen asemassa olevalla asianomistajalla olisi samanlainen vaitiolo-oikeus kuin ennen oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistamista³³. Vaatimuksia esittäneellä asianomistajalla ei siten olisi vaitiolo-oikeutta

31 Joissakin tapauksissa prosessipetos voi tulla kysymykseen.

32 Rautio-Frände: Todistelu – Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Keuruu 2020, s 158.

33 KKO 2000:71. Syytetylle läheisen asianomistajan esitutkinnassa antamaa kertomusta saatiin hyödyntää, kun asianomistaja kieltäytyi todistamisesta pääkäsitteilyssä. Samoin HHO 9.3.2007 nro 837 ja KouHO 8.5.2012 nro 393. Toisin THO 18.3.2002 nro 672.

ja hänen esitutkinnassa antamaansa kertomusta voitaisiin käyttää todisteena asiassa, jos asianomistaja kieltäytyisi todistamasta.³⁴

OK 17:43 puheenjohtajilla on velvollisuus tiedusteltava todistajalta seikkoja, joiden perusteella todistajalla on oikeus tai velvollisuus kieltäytyä todistamasta. Kun tilanne on toistaiseksi näin sekava, miten em. säännöksen asettama velvollisuus hoituu?

3.2 ASIANOMISTAJATODISTAJA

Todistajana olevalla asianomistajalle on mahdollista määrätä oikeudenkäyntiin tukihenkilö (ROL 2 luku), mikäli kysymys on ROL 2:1a:n tai OK 17:30 tarkoittamista tilanteista.

Asianomistajatodistajaan sovelletaan lähtökohtaisesti todistajaan sovellettavia säännöksiä. Hän ei kuitenkaan anna todistajan vakuutusta (OK 17:44). Häntä ei voida myöskään tuomita uhkakkoon taikka painostusvankeuteen, mikäli hän kieltäytyy todistamasta (OK 17:29.2 ja OK 17:63 sekä OK 17:64). Häneen voidaan kuitenkin oikeudenkäynnistä poisjäämisen ja luvattoman poistumisen takia kohdistaa pakkokeinoja (OK 17:62). Lähtökohta on, että asianomistajatodistajaa kuullaan ennen muun todistelun vastaanottamista (ROL 17:48 -49).

Todistajalla on positiivinen totuusvelvollisuus, eli hänen on kerrottava mitään salaamatta kaikki asiaan vaikuttavat seikat. Asianomistajatodistajaan ei kuitenkaan sovelleta perätöntä lausumaa tuomioistuimessa koskevia säännöksiä (RL 15:13.2:n 1 kohta). Asianomistajatodistajaa kuullaan todistelutarkoituksessa samassa järjestyksessä kuin asianosaisia (OK 17:48-49). Lisäksi hän saa olla läsnä istunnossa kuulemisensa jälkeen ja tarvittaessa tuomioistui-
men luvalla myös ennen kuulemistaan (OK 17:50.2).

34 Tolvanen: Asianomistaja-asianosaisista ja asianomistajatodistajista. DL 2/2016, s. 200. OK 17:47.

Asianomistajatodistajalla on oikeus kieltäytyä todistamasta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 17 §:n perusteella eli silloin, kun asianosaisena on hänen läheisensä. Kysymyksessä on kokonaiskieltäytymisoikeus. Mikäli hän suostuu todistamaan, hän ei voi peruuttaa suostumustaan, ellei käsillä ole jokin muu peruste kieltäytyä todistamasta. Lisäksi asianomistajatodistajalla on oikeus kieltäytyä todistamasta, mikäli todistaminen saattaisi hänen itsensä taikka hänen OK 17:17:ssä tarkoitetun läheisensä syytteen varaan tai myötävaikuttaa syyllisyyden selvittämiseen (OK 17:18). Mikäli todistaja käyttää oikeuttaan kieltäytyä todistamasta, hänen esitutkinnassa antamaansa kertomusta ei voida käyttää näyttönä asiassa eikä näyttönä tule myöskään sallia todistajan kuulustelun suorittanutta poliisia³⁵. Sen sijaan estettä ei ole kuulla esimerkiksi todistajan ystävää/läheistä siitä, mitä todistaja on vapaaehtoisesti kertonut ystävälleen/läheiselleen rikoksesta paitsi, jos tällä on omaan asemaansa perustuva vaitiolovelvollisuus tai -oikeus. Kieltäytymisoikeudella suojellaan läheisen luottamuksellista suhdetta asianosaiseen. Oikeus liittyy perustuslain 10 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvattuun yksityis- ja perhe-elämän suojaan³⁶.

Todistajana kuultavan asianomistajan vaitiolo-oikeutta koskee oikeudenkäymiskaaren 17:18.2:n poikkeussäännös, jonka perusteella syytetyn läheisen osalta vaitiolo-oikeus voidaan poistaa, mikäli on syytä epäillä, ettei hän ole itse päättänyt vaitiolovelvollisuuden käyttämisestä. Vaitiolovelvollisuuden poistamisesta seuraa, että todistajana kuultavalla asianomistajalla on lähtökohdaisesti samat velvollisuudet kuin muillakin todistajilla. Häntä ei kuitenkaan edelleenkään voida pakottaa todistamaan uhkasakon tai painostusvankeuden uhalla eikä häntä voida tuomita perättömästä lausumasta. Merkittävän seuraus on se, että todistajana kuultavan asianomaisen esitutkinnassa antamaa kertomusta voidaan käyttää

35 ks. myös KKO 1995:66.

36 Näin mm. KKO 2019:19, kohta 12.

todisteena oikeudessa³⁷. Hänet voidaan myös velvoittaa luovuttamaan esinetodisteita käytettäväksi.

Käytännössä syyttäjät ovat esittäneet väitteitä ja selvitystä siitä, että todistaja ei ole päättänyt vaitiolovelvollisuuden käyttämisestä. Työryhmässä katsottiin, että myös tuomioistuimien voi ottaa esille tämän kysymyksen omasta aloitteestaan. Työryhmässä korostettiin myös sitä, että kynnys vaitiolon murtamiselle ei ole kovin korkea.

3.3 ASIANOMISTAJAN LÄHEINEN

Mikäli asianomistajan läheinen on samalla hänen laillinen edustajansa, hänen kuulustelussaan noudatetaan, mitä asianosaisen kuulustelusta säädetään (OK 17:28).

*Missä asemassa huoltajaa tai edunvalvojaa kuullaan, jos lapselle päämiehelle määrätään edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten?*³⁸

37 KKO 2019:17. Asianomistaja, jolla ei ollut vaatimuksia, oli kieltäytynyt todistamasta asiassa, koska hän ja vastaaja olivat olleet avoliitossa ja heillä oli kaksi yhteistä lasta. Korkein oikeus katsoi ratkaisusta tarkemmin ilmenevillä perusteilla, ettei asianomistajalla ollut oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n 2 momentin perusteella vaitiolo-oikeutta, koska oli syytä epäillä, ettei hän ollut itse päättänyt vaitiolo-oikeutensa käyttämisestä. Sen vuoksi asianomistajan esitutkintakertomus voitiin ottaa huomioon oikeudenkäynnissä ja tapahtumapaikalle saapunutta poliisia voitiin kuulla siitä, mitä asianomistaja oli hänelle kertonut. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä (Hummer v. Saksa 19.7.2012) on kuitenkin todettu, että ihmisoikeusloukkaus on käsillä, jos syytetyn läheiset eivät suostu todistamaan oikeudenkäynnissä eikä puolustuksella ollut esitutkinnassa vastakuulustelumahdollisuutta eikä puolustuksen oikeuksia ollut riittävästi kompensoitu ja jos läheisten esitutkintakertomukset ovat ratkaiseva näyttö syyksi lukevaan tuomioon.

Ks. myös KKO 2000:71. Asianomistajan esitutkinnassa antama kertomus saatiin ottaa huomioon todisteena. Kun vastaajalla ei ollut asianomistajan kieltäytymisen johdosta tilaisuutta kuulustuttaa tätä ja kun muu jutussa esitetty näyttö ei ollut riittävä selvitys vastaajan syyllisyydestä, syyte hylättiin.

38 Ks myös Hirvelä: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen, s. 50. Edunvalvojan määräys ei vie huoltajan asemaa tai määräysvaltaa, mutta antaa edunvalvojalle oikeuden päätösvaltaan tietyissä edunvalvojan määräyksessä todetuissa asioissa. Jotta edunvalvojan määräyksestä saataisiin konkreettista hyötyä ja voitaisiin ehkäistä toimivaltaristiriidat huoltajien kanssa, edunvalvojan hakemuksessa ja päätöksessä tulee yksilöidä ne toimet ja valtuudet, joita edunvalvojalle annetaan.

Työryhmässä katsottiin, että näissä tilanteissa huoltajaa tai edunvalvojaa kuullaan asianosaisen asemassa.

Asianomistajan läheinen³⁹ saa kieltäytyä todistamasta (ETL 7:8 ja OK 17:17). Jos asianomistajan läheinen suostuu todistamiseen, hänellä on todistajana niin sanottu positiivinen totuusvelvollisuus, joka tarkoittaa sitä, että kuulusteltavan henkilön tulee oma-aloitteisesti kertoa totuudenmukaisesti kaikki, mitä hän asiasta tietää ja vastata totuudenmukaisesti hänelle esitettyihin kysymyksiin. Ennen todistajan kuulustelua todistajalta on tiedusteltava sellaisia seikkoja, jotka lain mukaan oikeuttavat tai velvoittavat hänet kieltäytymään todistamasta (ETL 7:10.4).

Käytännössä voi tulla vastaan myös tilanteita, joissa asianomistajan läheinen on myös vastaajan läheinen. Tilanne on todistelun kannalta erityisen ongelmallinen silloin, kun asianomistajan läheinen on myös hänen laillinen edustajansa.

3.4 ASIANOMISTAJAN ASEMAN MAHDOLLINEN MUUTTUMINEN MUUTOKSENHAKUASTEES- SÄ

Jos käräjäoikeuden syytteen hylkäävään ratkaisuun hakee muutosta ainoastaan syyttäjä, vaatimuksia käräjäoikeudessa esittäneen asianomistajan asema hovioikeudessa voi muuttua todistajaksi. Se oikeuskirjallisuudessa esitetty tilanne, että todistajan asemassa käräjäoikeudessa ollut asianomistaja päättää hakea muutosta esimerkiksi käräjäoikeuden syytteen hylkäävään ratkaisuun, tulee olemaan jatkossa melko harvinainen huomioon ottaen, että asianomistajan voidaan usein katsoa menettäneen oikeutensa vaatia rangaistusta⁴⁰. Tällöin asianomistajan todistajana antamalle kertomukselle annetaan se näyttöarvo, mikä annetaan asianosaisena annetulle lausumalle⁴¹.

39 Nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen.

40 KKO 2002:12.

41 Vrt KKO 1987:62. Vrt toisaalta ne tilanteet, joissa asianomistaja esittää korvausvaatimuksensa vasta myöhemmässä oikeudenkäynnissä.

4. YHTEENVETO

Asianomistajan asemaa koskeva oikeudenkäymiskaaren 17 luvun sääntely on puutteellista ja monitulkintaista. Asianomistajan asemaan rikosasian käsittelyn eri vaiheissa (esitutkinnassa, käräjäoikeudessa ja muutoksenhaussa) ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Työryhmässä toivottiin oikeustilaa selventävää oikeuskäytäntöä korkeimmasta oikeudesta ja myös hovioikeudesta. Työryhmässä todettiin, että monet asianomistajan kuulemiseen liittyvät ongelmatilanteet tulevat esille asioissa, jotka ovat salassa pidettäviä ja näin ollen muun muassa hovioikeuskäytännöstä asianomistajan kuulemiseen liittyvissä järjestelyistä ei ole saatavissa tietoa.

Työryhmässä toivottiin hovioikeuden julkaisevan enemmän selosteita muun muassa tallenteiden käyttämistä koskevista ratkaisuisista.

Työryhmän keskusteluissa tuli esille myös muita aiheeseen liittyviä ongelmia. Yksi näistä ongelmista on asianomistajalle ROL:n mukaan määrätyn oikeudenkäyntiavustajan palkkio tilanteessa, jossa asianomistajalla on oikeusturvavakuutus.

LIITE 1

LIITE 2

Hyvä vastaanottaja

Sinut on kutsuttu asianomistajana/todistajana oikeudenkäyntiin. Monelle asianomistajana/todistajana oleminen oikeudenkäynnissä on uusi asia, joka herättää kysymyksiä.

Mitä oikeudenkäynnissä tapahtuu? Keitä siellä on paikalla?

Minulle tulee matka ym. kuluja, miten ja mitä korvauksia niistä voi saada?

Mitä minun olisi hyvä tietää etukäteen?

Miten voisin valmistautua?

Voit ottaa yhteyttä valtakunnalliseen Rikosuhripäivystyksen puhelimeen. Puhelut ovat maksuttomia.

Rikosuhripäivystys
p. 116 006
ma-pe 9-20

Puhelimeen vastaavat tehtävään koulutetut vapaaehtoiset.

Puhelin tarjoaa mahdollisuuden

- saada ohjausta ja neuvontaa asianomistajan/todistajan oikeuksista
- keskustella kokemuksen herättämistä ajatuksista ja tunteista
- keskustella yleensä oikeudenkäynnin kulusta
- saada vastauksia mielessä pyöriviin kysymyksiin
- kysyä mahdollisuutta saada tukihenkilö mukaan oikeudenkäyntiin

Voit myös ottaa suoraan yhteyttä lähimpään Rikosuhripäivystyksen toimipisteeseen: Oulun seudun palvelupiste pohjoissuomi@riku.fi

Ensi- ja turvakotienliitto, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Kirkkohallitus / KDY, MIELI Suomen Mielenterveysseura, Suomen Punainen Risti, Suomen Setlementtiliitto

ROVANIEMEN HOVIOIKEUSPIIRIN
TUOMIOISTUINTEN LAATUHANKKEEN JULKAISUJA

ISBN 978-951-53-3851-8

ISSN 1458-9702